

VERDENSKULTURMINNET BRYGGEN I BERGEN. DATERINGSKART. VESTFASADEN.

Dateringskart for bygningene 1A, 3A, 8A, 9A og BA

Tone M. Olstad, Flavio Carniel & Einar Mørk

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel VERDENSKULTURMINNET BRYGGEN I BERGEN. DATERINGSKART. Vestfasaden. Dateringskart for bygningene 1A, 3A, 8A, 9A og BA	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 185/2014	Publiseringsdato 09.12.2014
	Prosjektnummer 1020175	Oppdragstidspunkt September - November 2014
	Forsidebilde Undersøkelser av fasaden, bygning 3A. Foto: NIKU	
Forfatter(e) Tone M. Olstad, Flavio Carniel & Einar Mørk	Sider 99	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Konservering	

Prosjektleder Tone M. Olstad
Prosjektmedarbeider(e) Flavio Carniel & Einar Mørk
Kvalitetssikrer Merete Winness

Oppdragsgiver(e) Riksantikvaren

Sammendrag Rapporten beskriver gjennomføring og resultater etter et prosjekt som hadde til hensikt å finne ut hvor mange perioder de forskjellige elementene på forskjellige fasader på vestfasaden på Bryggen i Bergen representerer, og om det var mulig å datere periodene. Resultatene er vist på tegninger og i dateringstabeller. De undersøkte vestfasadene tilhører bygningene 1A, 3A, 8A, 9A og BA.

Emneord Undersøkelser, undersøkelsesmetoder, datering, perioder, trebygninger, fasadetegninger

Avdelingsleder

Merete Winness

Forord

Rapporten beskriver resultatet etter prosjektet som ble gjennomført for fasadene BA, 1A, 3A, 8A og 9A på vestfasaden, Bryggen i Bergen. Prosjektet følger opp samme type arbeid som ble utført i 2012 og 2013.

Rapporten etter arbeidene i 2014 følger stort sett den samme malen som rapporten etter arbeidene i 2012 og 2013. Deler av introduksjonen er sakset fra de tidligere rapportene. Fortsatt er det en vestfasade tilhørende verdenskulturminnet som ikke er vurdert; fasaden til Hanseatisk Museum¹. Rapporten etter arbeidene i 2014 er derfor ikke en oppsummerende rapport. Prosjektet vil forhåpentligvis fortsette til alle fasadene som utgjør vestfasaden er vurdert.

Arkitekt Elin Thorsnes, Bergen har vært en viktig støttespiller i diskusjonene om fasadene som er vurdert i årets prosjekt.

Arbeidet med dette prosjektet har vist betydningen av dokumentasjon. Det er ikke mulig å finne nødvendig informasjon om endringer på fasadene kun ved å vurdere fasadene. Tilleggsdokumentasjon i form av vedlikeholds bøker, fotografier, annen arkivalia og muntlig informasjon er helt nødvendig. Å dokumentere endringer bør være et felles ansvar for forvaltere på alle nivåer.

Billedatabasen til Universitetsbiblioteket i Bergen er til uvurderlig hjelp, likeså dokumentasjonen som finnes hos Stiftelsen Bryggen og i Riksantikvarens arkiv.

¹ Det Hanseatiske Museum og Schøtstuene - Museum Vest. Finnegården 1A

Innholdsfortegnelse

1	Verdenskulturminnet Bryggen i Bergen	7
1.1	Vestfasaden	9
1.1.1	Oppmåling og fargeundersøkelser	10
2	Formål med dateringskartprosjektet	10
3	Mål, målgrupper, nytteverdi for prosjektet i 2014	11
3.1	Aktuelle bygninger i 2014.....	11
4	Gjennomføring av prosjektet i 2014	12
4.1	Forarbeid	12
4.2	Arbeid på stedet	12
4.3	Etterarbeid og datering	13
5	Resultat av prosjektet.....	14
5.1	Periodisering, datering og fargekoding for hver enkelt fasade.....	14
5.2	Dateringstabell for hver enkelt fasade	14
5.3	Dateringer og fargekoder for fasadene samlet	15
5.4	Datering av elementer.....	15
6	Erfaringer etter prosjektet i 2014.....	16
6.1	Tegningsmaterialet.....	16
6.2	Vurderingen og dateringen	16
6.3	Arbeidsprosessen	17
6.4	Fargeundersøkelse	17
6.5	Tilgjengelighet til bygningene	17
7	Oppsummering etter prosjektet i 2014.....	18
7.1	Resultat i forhold til mål for prosjektet	18
8	Videre arbeid	19
8.1	Forslag til tiltak i for bedret dokumentasjon av endringer	19
8.2	Forslag til tiltak for videre arbeid med dateringskartet	19
8.2.1	Datering av elementer på vestfasaden på Hanseatisk Museum.....	19
8.2.2	Tilrettelegging for bruk av dateringskartet	20
9	Litteratur og kilder.....	20
10	Vedlegg.....	21
10.1	Oversikt over vedlegg.....	21
10.2	Vedlegg 1	23
10.3	Vedlegg 2	27
10.4	Vedlegg 3	31
10.5	Vedlegg 4	35
10.6	Vedlegg 5	37
10.7	Vedlegg 6	39
10.8	Vedlegg 7	41
10.9	Vedlegg 8	49
10.10	Vedlegg 9	63
10.11	Vedlegg 10	75
10.12	Vedlegg 11	81
10.13	Vedlegg 12	89
10.14	Vedlegg 13	91
10.15	Vedlegg 14	93
10.16	Vedlegg 15	95
10.17	Vedlegg 16	97
10.18	Vedlegg 17	99

1 Verdenskulturminnet Bryggen i Bergen

Bryggen i Bergen ble skrevet inn på UNESCOs liste over verdensarv i 1979.² På nettstedet for Norges verdensarv³ beskrives Bryggen blant annet med: «De karakteristiske rekkene med hus med gavlen mot sjøen er eksempel på en type arkitektur som har eksistert i nærmere 900 år. Bygningene på Bryggen ble konstruert med parallelle husrekker vinkelrett innover fra kaifront, på en eller to sider av en felles gårdspassasje. Strukturen har bestått siden middelalderen. I husene var det både boliger, kontorer og lagerrom for en internasjonal handel med tørrfisk».⁴

De nåværende bygningene er alle gjenreist etter en bybrann i 1702, som la hele Bryggen i aske.⁵

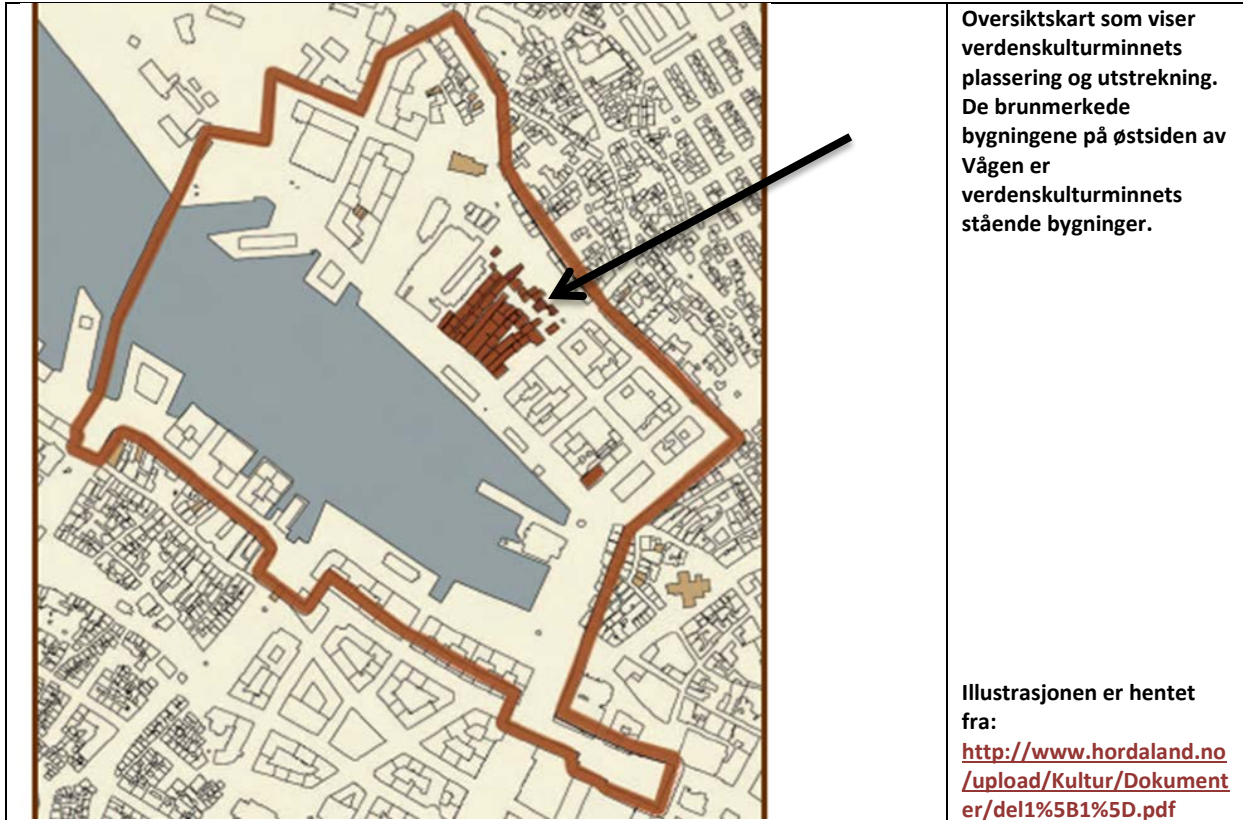
² <http://whc.unesco.org/en/list/59>

³ <http://www.norgesverdensarv.no/>

⁴ For mer informasjon, se også: <http://www.hordaland.no/upload/Kultur/Dokumenter/del1%5B1%5D.pdf>

⁵ **1702:** Den aller største bybrannen i Bergens historie som la 7/8 av byen i aske, inkludert Bryggen. **1944:** Tidlig om morgenen den 20. april eksploderte det nederlandske ammunisjonsskipet «Voorbode» som var i tysk tjeneste ved Festningskaien. Det ble påført store skader på Bergenhus festning og på Bryggens bygninger. **1955:** Mandag 4. juli brøt det ut brann i Søstergården på Bryggen og de fem nordligste gårdene ble totalskadet. Det er på dette området det nåværende hotellet ble bygget i 1980 og fasadene mot Vågen ble bygget opp igjen som kopier. I 1976 ble Bryggens Museum åpnet i nordre del av branntomten. Informasjonen over er hentet fra http://no.wikipedia.org/wiki/Bybranner_i_Bergen hvor de branner og eksplosjoner som rammet Bryggen er

I den bakre delen av området ligger en del steinkjellere som etter tradisjonen er oppført før brannen i 1702. Bygningene bærer preg av Bryggens mangfoldige historie og varierende status. Branner og eksplosjonen i 1944, skiftende bruk og dessuten perioder med manglende vedlikehold har ført til at omfattende reparasjoner og endringer har vært nødvendig.

Vestfasaden av Bryggen, som er Bryggens signatur, er historisk sett delt i to: Den nordre delen består av «kopifasader» bygget opp på 1970-80-tallet, den søndre delen er det som står igjen av 1700-tallets vestfasade. Dateringskartet tar for seg den søndre delen av vestfasaden. (Denne delen er brunmerket og markert med pil på illustrasjonen ovenfor).

listet opp sammen med øvrige bybranner. I 1958 ble deler av Holmedalsgården og Bellgården ødelagt av brann. Etter denne brannen ble 6 bygninger revet: To i nordre Holmedalsgården og fire i søndre. (Informasjon fra Stiftelsen Bryggen)

1.1 Vestfasaden

Vestfasaden mot Vågen er verdenskulturminnets signatur. Som et resultat av Bryggens historikk er mange elementer i bygningenes vestfasader byttet ut. Fasaderekken vender mot sydvest, noe som gir relativt stor værslitasje med påfølgende omfattende vedlikeholdsbehov. Frontbygningene har dessuten vært gjenstand for mer eller mindre kontinuerlig ominnredning og utvendige endringer fordi disse bygningene var, og er, attraktive næringslokaler. På grunn av fortsatt løpende vedlikehold er det naturlig at en utskiftning av elementer vil måtte fortsette. Det er viktig å ha bevissthet i forhold til hva utskiftning av elementer betyr for kulturminnets forskjellige verdier.⁸ Dersom man ønsker å bevare Bryggen som kilde til kunnskap om tidligere tiders materialbruk og håndverksteknikker, mener NIKU det er absolutt nødvendig å bremse tempoet på utskiftningen.

Viktige virkemidler for å kunne påvirke utviklingen i positiv retning vil f.eks. kunne være:

- å øke kunnskapen om de antikvariske verdiene i Bryggefronten ved informasjonstiltak overfor eierne
- å lage manualer for utførelse av vedlikeholdet⁹
- å øke kravene til dokumentasjon og rapportering av vedlikeholdet

⁶ Postkort etter fotogrammetrisk opptak av fasaden av studenter fra universitetet i Krakow, 2001.M.sc. of surveying, Janusz Halinski & students. University of Mining and Metallurgy, Krakow, Polen. Informasjon fra Einar Mørk, SB.

⁷ Det er brukt arabiske tallbetegnelser på bygningene i rapporten (1,2,3 o.s.v.).

⁸ Verdibegreper sett i sammenheng med bevaring av kulturminner er diskutert og publisert av mange. Se for eksempel: Myklebust. D. 1981. *Verditenking- en arbeidsmetode i bygningsvernet*. I Fortidsminneforeningens årbok 1981, 85-106. Oslo, - *Alle tiders kulturminner*. Riksantikvaren, 2001, Torre, M, de la. Ed., 2001, *Assessing the Values of Cultural Heritage. Research Report*. The Getty Conservation Institute, Los Angeles.

⁹ Dette som mer konkrete rettesnorer for arbeidet. Prinsippene er beskrevet i Hordalands fylkeskommunes forvaltningsplan for Bryggen, Del 3: Forvaltning av Kulturmiljø. <http://www.hordaland.no/Hordaland-fylkeskommune/Snarvegar/Snarvegar-Prosjekt-Bryggen/Forvaltningsplan---Prosjekt-Bryggen/>

1.1.1 Oppmåling og fargeundersøkelser

Vestfasadene på Bryggen i Bergen som er vist på figuren ovenfor er målt opp i forbindelse med andre prosjekter. Dette skjedde i regi av Stiftelsen Bryggen og Riksantikvaren, og informasjonen fra oppmålingen finnes hos Stiftelsen Bryggen.¹⁰

Vestfasadene er fargeundersøkt av NIKU på oppdrag fra Riksantikvaren,¹¹ bortsett fra Bugårdens vestfasade (bygning BA), hvor kun første etasje er undersøkt. Vestfasadene til Jacobsfjorden (bygning 3A) og Holmedalen (bygning 9A) er heller ikke fargeundersøkt. I forbindelse med fargeundersøkelsene er det til dels gjort dateringer av fasade-elementene.

2 Formål med dateringskartprosjektet

Prosjektet har tre mål:

Synliggjøre bredden i dagens datering av værhudens elementer på vestfasaden på verdenskulturminnet

Synliggjøre hva som er bevart av 1700-talls og tidlig 1800-talls elementer

Lage et verktøy for forvaltningen i form av et dateringskart, visuelt og digitalt, som kan oppdateres digitalt når utskiftninger av fasadeelementer må gjøres

Et resultat av prosjektet kan i tillegg være forslag til virkemidler for å dempe utskiftningstakten, og sikre at informasjon fra bygningen ikke går tapt når bygningselementer må fornye. Tiltak må i stor grad rette seg mot de som til daglig har ansvar for vedlikeholdet, nemlig eierne. Eieren, ansvarlig arkitekt, og utøvende håndverkeren er viktige i forhold til å bremse endringer, og for å utføre dokumentasjon. Forvaltningen har ofte ikke tid og ressurser til å håndtere dette.

¹⁰ Oppmålinger fra cirka 1900 og cirka 1945 oppbevares i Stiftelsen Bryggens arkiv. Informasjonen fra oppmålingene i 2008 finnes nå også hos NIKU og er brukt som bakgrunnsmateriale for dateringskartet. Informasjon om oppmålingen i 2008 er beskrevet av Marcin Gladki, i en mail til Tone Olstad 5. juni 2012. Gladki gjorde «Photogrammic recordings of the front facades of Bryggen» i forbindelse med to prosjekter «Fronten Bryggen and Water Town». Ingen av disse prosjektene hadde, ifølge Gladki, en registrering av fasadene som et hovedmål. Gladki overleverte uten forbehold sitt materiale til NIKU. Det var: "CAD DRAWINGS with contains the dwg and pdf versions on 2D sections showing the situation under Bryggen with the view of the front facades. MOVIES_RENDERERS that contains a video from Bryggen Front and Water Town models REFERENCED RASTERS that contains ortho-images of the front facades together with other rasters used for drawing the sections. The 3D FILES that contains the 3D models in common formats. A photogrammetric model in a POST PROCESSED MODELS there are retopologized models for Front of Bryggen and Water Town". Prosjektet brukte de korrigerede bildene av Bryggen fasadene, ortho-images, som bakgrunnslag til å studere fasadene. For å gjøre kartleggingen og dateringskartet brukte vi en CAD-3D modellert tegning av hele Bryggen. For hver fasade - I-II a, VI a og VII a – ble det lagret et spesielt UCS [User Coordinate System], slik at vi både får en opprettet/korrigert tegning og et presist areal og kan bruke oppmålingen som grunnlag for arealberegning. Fordi det fotogrammetriske produktet er en 3D-modell, har vi lagret all fargekoding på forskjellige lag, og de arkitektoniske elementene ligger på et eget lag.

¹¹ Rapporter etter de utvendige fargeundersøkelsene finnes i Riksantikvarens arkiv.

3 Mål, målgrupper, nytteverdi for prosjektet i 2014

Mål	Det var et mål å videreutvikle metoden for arbeidet brukt i 2013 slik at arbeidet i 2014 ble effektivisert og kvalitetssikret best mulig.
Målgrupper	Forvaltningen av Bryggen på alle nivåer: Riksantikvaren, Fylkeskonservator, eiere, arkitekter og håndverkere.
Nytteverdi	Dateringskartet vil kunne bevisstgjøre forvaltere og eiere i forhold til hva de egentlig forvalter, ettersom det ferdige dateringskartet vil gi en oversikt over utskiftninger som er foretatt på vestfasaden. En visuell oversikt over dateringene for de forskjellige elementene på vestfasadene, vil kunne være et verktøy for den som tar beslutninger om endringer på fasaden. Forhåpentligvis vil en slik oversikt på sikt lettere opprettholde bevisstheten om betydningen av det enkelte elementet på fasaden. Veldig lite er bevart fra de panelte fasadenes tidlige periode. Kartet vil kunne brukes til å argumentere for å beskytte og beholde eldre elementer så lenge som mulig

3.1 Aktuelle bygninger i 2014

Prosjektet i 2014 skulle i utgangspunktet vurdere 3 av de 11 fasadene mot vest: Bygning 1A, bygning 3A og bygning 9A. Bygning BA og bygning 8A ble i tillegg inkludert i 2014-prosjektet innenfor den samme prosjektrammen. Etter ferdigstilling av prosjektet i 2014 vil alle fasader i den samlede bryggerekka mot Vågen være vurdert. Vurdering av vestfasaden til Hanseatisk museum, som en del av verdenskulturminnet, gjenstår.¹²

BERGEN - BRYGGEN
Fasade mot Vågen - 2001

Utsnitt av et postkort utgitt av Stiftelsen Bryggen som viser de aktuelle fasadene for bygningsrekkene som er verdenskulturminnet Bryggen i Bergen.

De aktuelle fasadene for prosjektet i 2014 er markert med grønt. Fra venstre: Bygning BA, bygning 1A, bygning 3A, bygning 8A og bygning 9A.

De fasadene som ble vurdert i 2012 er markert med blått. Fra venstre: Bredsgården, bygning I-IIA (1-2a), - Hjortegården, bygning IVA (6a) og Bellgården, bygning VIIA (7a).

De fasadene som ble vurdert i 2013 er markert med rødt. Fra venstre: Bredsgården, bygning IIA (2a), - Svensgården, bygning IVA (4a) og Svensgården, bygning VA (5a).

¹² I den opprinnelige prosjektbeskrivelsen var denne fasaden ikke medregnet.

4 Gjennomføring av prosjektet i 2014

NIKU har brukt de eksisterende oppmålingene som underlag for å visualisere dateringene på de forskjellige elementene på fasadene. Allerede utførte oppmålinger, informasjon fra fargeundersøkelser og annet arbeid på fasadene, samt informasjon i arkivalia har dannet grunnlag for fasadekartet som er produsert i prosjektet.

4.1 Forarbeid

Foreløpige dateringstabeller over elementene på de enkelte fasadene ble satt sammen før arbeidet på stedet ble utført. De foregående årene hadde vist oss at det var tidsbesparende å ha mest mulig kunnskap om bygningen på forhånd. De foreløpige dateringsoversiktene viste tydelig hva vi måtte undersøke på stedet.

Bygning 3A. Undersøkelse ved hjelp av lift. Stillas er satt opp på bygning 1A. Foto: NIKU

Arkitektene Elin Thorsnes og Flavio Carniel vurderer kopivinduet på loftet i bygning 9A. Foto: NIKU

4.2 Arbeid på stedet

Vurderingen av fasadene *in situ* ble utført fra stillas og lift i perioden 22.- 25.september 2014.

Vurdering av fasadeelementer er i 2014 utført på fem fasader:

- Bredsgården, bygning 1A. Fargeundersøkt 2006.¹³ (Stillas)
- Jacobsfjorden, bygning 3A. Ikke fargeundersøkt. (Lift)
- Holmedalen, bygning 8A. Fargeundersøkt i 2010.¹⁴ (Fasaden ble ikke vurdert fra lift eller stillas på stedet)
- Holmedalen, bygning 9A. Vestfasaden er ikke fargeundersøkt.¹⁵ (Lift)
- Bugården bygning BA. Bygningen er under arbeid i 2014-2015.¹⁶ (Lift)

¹³ Wedvik, B. 2006. *B f 248 Bryggen i Bergen. Bygning IA nordre Bredsgården. Fargeundersøkelse av vest- og sør-fasaden*. NIKU rapport: Kunst og inventar nr. 43/2006. Upublisert rapport til Riksantikvaren

¹⁴ Olstad, T.M., 2010. *Bryggen i Bergen. Nordre Holmedalsgården. Bygning 8a. Fargeundersøkelse på vestfasaden*. NIKU Oppdragsrapport nr. 19/2010. Upublisert rapport til Riksantikvaren

¹⁵ Syd- og nordfasaden ble undersøkt i 2004-2005. Olstad, T.M. & Wedvik, B. *B f 248 Bryggen i Bergen. Bygning IXA Holmedalsgården. Fargeundersøkelse av syd- og nord-fasaden*. NIKU rapport: Kunst og inventar 48/2005. Upublisert rapport til Riksantikvaren

Hovedmålet for arbeidet *in situ* var å plassere de forskjellige fasadeelementene inn i perioder, det vil si å kunne bestemme hvilke elementer som er blitt skiftet ut eller reparert samtidig.

De forskjellige periodene for elementene på fasadene ble markert med forskjellig farge på utskrifter av oppmålingstegningene. Informasjon fra observasjoner på fasaden, sammen med informasjon fra arkivalia¹⁷ og fra arkitekt Einar Mørk, Stiftelsen Bryggen, samt arkitekt Elin Thorsnes, Bergen, ble brukt for å plassere elementene i forskjellige perioder.

Datering av de enkelte periodene var et ønsket mål for *in situ* arbeidet, men underordnet det å kunne periode-gruppere elementene; bestemme hvilke elementer som var tilført fasaden på samme tid.

4.3 Etterarbeid og datering

Det innsamlede informasjonsmaterialet ble overført til digitale fasadetegninger. De fargene som ble brukt ved vurderingen på stedet for å skille de forskjellige, til dels udaterte, endringsperiodene fra hverandre, ble ført videre til de digitale tegningene.¹⁸ På dette stadiet i prosessen hadde vi fem individuelle fasadetegninger, - en for hver fasade-, med hver sine individuelle periodemarkeringer.

Datering av endringsperiodene var en vesentlig del av etterarbeidet.

Til hjelp ved datering brukes:

- Skriftlige kilder: Nedskrevet informasjon, fotografier og postkort. Stiftelsen Bryggens arkiv med tidligere oppmålinger, samt vedlikeholdsbøkene for de forskjellige bygningene er viktig dokumentasjon. Prosjektleder har tilgang til en stor privat samling med postkort fra Bryggen.
- Analoge eksempler: Bygningens elementer sammenlignes med tilsvarende bygningsdeler som er datert. Paneltyper, vindustyper, beslag, profiler og antall malinglag er elementer som kan brukes ved datering
- Kunnskap om tidfestede hendelser på eller ved bygningen som kan ha ført til utskiftning av bygningsselementer

¹⁶ Kartet må muligens justeres i 2015 når fasaden er ferdig istandsatt.

¹⁷ Riksantikvarens arkiv er ikke gjennomgått, ettersom tidligere erfaring har vist at informasjon i Stiftelsen Bryggens arkiv er mer direkte relatert til endringer i den enkelte bygning

¹⁸ Dersom fargene var vanskelige å skille fra hverandre, ble enkelte farger endret for å øke lesbarheten

5 Resultat av prosjektet

Papirutgaven av den digitale periodeoversikten for hver bygning slik den presenteres i rapporten, er på dette stadiet vurdert som like viktig som den digitale versjonen. Papirutgaven er ofte lettere tilgjengelig og for de fem vurderte bygningene er den dessuten en dokumentasjon av situasjonen i 2014. Den digitale versjonen er en del av det aktive verktøyet som NIKU anbefaler skal brukes videre, og det er her fremtidige endringer på fasadene skal kunne legges inn.

5.1 Periodisering, datering og fargekoding for hver enkelt fasade

På den enkelte fasade er de forskjellige periodene synliggjort med hver sin farge. Disse periodefargene representerer dateringer som ligger innenfor en gitt periode, dateringer som ligger før eller etter et gitt årstall, eller ett definert årstall.

Fargekodingen som ble gjort på stedet for å skille de forskjellige endringsperiodene på hver fasade fra hverandre, ble overført til digitale 2D-tegninger basert på de eksisterende oppmålingene.

Elementer fra forskjellige perioder er vist med forskjellige farger på de fem bygningene. Her er det ingen farge- og periodesammenheng mellom de fem individuelle fasadene.¹⁹

Se:

- Vedlegg 1. Bygning BA. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.
- Vedlegg 2. Bygning 1A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.
- Vedlegg 3. Bygning 3 A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.
- Vedlegg 4. Bygning 8 A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.
- Vedlegg 5. Bygning 9 A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.
- Vedlegg 6. Bygning BA, 1A, 3A, 8A og 9A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

Dette trinnet i prosessen viser en mer nøyaktig datering enn det felles dateringskartet, se vedlegg 17, og var i utgangspunktet helt nødvendig for å kunne bestemme periodenes omfang for et dateringskart med felles dateringsperioder.²⁰

5.2 Dateringstabell for hver enkelt fasade

Det er satt opp tabeller for de enkelte elementene på hver fasade. Disse gir utfyllende informasjon om forskjellene i datering for fasade-elementene slik det er vist på tegningene for hver enkelt fasade.

Til hver dateringstabell hører en billedhistorikk som viser endringer i fasaden, samt en oversikt som viser detaljer på vinduene eller endring av vinduene. For Bugården (BA) er det også en paneloversikt.

Se:

- Vedlegg 7. Bygning BA. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen
- Vedlegg 8. Bygning 1A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen
- Vedlegg 9. Bygning 3 A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen
- Vedlegg 10. Bygning 8 A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen
- Vedlegg 11. Bygning 9 A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

¹⁹ Flere av dateringene er usikre. Usikkerheten er ikke synliggjort på plansjene, men er kommentert i dateringstabellen og vedleggene til dateringstabellen for den enkelte bygningen.

²⁰ Det felles dateringskartet har samme felles dateringsperioder for arbeidet i 2012,2013 og 2014.

5.3 Dateringer og fargekoder for fasadene samlet

På grunnlag av periodebestemmelsene for elementene på hver enkelt fasade, er det laget digitale 2D-tegninger hvor endringer innenfor definerte 50-årsperioder er vist med farger som er felles for alle de undersøkte fasadene.

De valgte dateringsperiodene er basert på kunnskapen om når endringer er gjort på enkeltfasadene. Periodene er de samme for undersøkelsen i 2012, 2013 og 2014, bortsett fra at perioden -1850 (før 1850) ble lagt til i 2013 og perioden 1800-1850 ble lagt til i 2014.

Dateringsperioder	Felles fargemarkering på tegningene	Fargekoder.
- -1850 ²¹	Lys blågrå	 < 1850
- 1800-1850	Fiolett	 1800 - 1850
- 1850-1900	Lys grønn	 1850 - 1900
- 1900-1950	Blå	 1900 - 1950
- 1950-2000	Rød	 1950 - 2000
- 2000 -	Grønn	 2000 >

Fargene som symboliserer hver periode er brukt gjennomgående for alle bygningene. På dateringskartet er det i tillegg en farge for de elementene der vi ikke har noen informasjon om dateringen.

Se:

- Vedlegg 12. Bygning BA. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge.
- Vedlegg 13. Bygning 1 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge
- Vedlegg 14. Bygning 3 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge
- Vedlegg 15. Bygning 8 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge
- Vedlegg 16. Bygning 9 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge
- Vedlegg 17. Bygningene undersøkt i 2014 vist samlet

5.4 Datering av elementer

Undersøkelsen i 2014 viste at de fleste elementene på fasadene er fra 1900-tallet. En av fasadene, bygning 8A, har i hovedsak elementer fra 2000-tallet. Panelet på Bygning 1A, som er vurdert til å være et empirepanel fra 1800-1850, er det eldste elementet på de bygningene som er undersøkt i 2014.

²¹ Perioden er åpen, fordi dateringen av elementet er usikker. Det kan være fra før 1800

6 Erfaringer etter prosjektet i 2014

6.1 Tegningsmaterialet

Oppmålingen basert på den fotogrammetriske oppmålingen var på mange måter god nok for det arbeidet vi skulle gjøre. Tegningene er egentlig 3D-tegninger og inneholder derfor informasjon som gjør detaljer i 2D-varianten vanskelig å lese. Dette påvirker også tydeligheten av fargekodingen, ettersom alle linjene forstyrrer oppfattelsen av fargene. Alle linjer ligger synlige, også der hvor ett bygningselement dekker underliggende bygningselement. Dette er til dels forvirrende. Dersom 2D-tegningene skulle være lettere å lese, krever dette mye bearbeiding.

Ved bruk av tegningene er det meget viktig å huske at tegningene er ikke en nøyaktig dokumentasjon av fasadene slik de var i 2001. NIKU forstår Marcin Gladki, som har utført oppmålingene, slik at oppmålingene av fasadene ikke er ment som en dokumentasjon av fasadene hvor alle detaljer er korrekte.

6.2 Vurderingen og dateringen

Som i 2012 og 2013 var det også i år et mål i den første fasen av vurderingen å kunne periodisere, og deretter datere de enkelte elementene mest mulig nøyaktig.

Basert på tidligere arbeid med fasadene visste vi at dateringen kunne bli en utfordring, hvilket det også ble i 2014. Det er for få sikre kilder til datering. Tilgjengelig informasjon må hentes inn fra mange kilder og vurderes samlet før en eventuell konklusjon kan trekkes. På de aktuelle bygningene på Bryggen gir en visuell vurdering av fasadeelementene nyttig informasjon. Ofte er det likevel ikke mulig å samle nok informasjon til sikkert å kunne datere de enkelte elementene. Både panel- og vindustyper er av typer som var i bruk over en lang periode, og elementer kan være gjenbrukt. Særlig datering av vinduene er meget problematisk. Da samme vinduene er endret og reparert over en lang periode og det er satt inn kopier av vinduer med gjenbrukte beslag, - ofte av forskjellig type.

For eksempel er vinduene i 2.etasje i bygning 1A vurdert til å være satt inn samtidig, selv om vindu 2c har detaljer som skiller det fra de tre andre. Se Vedlegg 10.9, (vedlegg 8).

Bygning 1A. Vinduene i 2.etasje. Fra venstre vindu 2A, 2B, 2C og 2D

6.3 Arbeidsprosessen

I feltarbeidsperioden ble lagt inn et gitt antall timer til:

- Vurdering av bygningen på stillas, eventuelt lift
- En første bearbeiding av materialet på stedet
- Gjentatt vurdering av bygningen på stillas, eventuelt lift for å korrigere informasjon

Det er en stor fordel å ha vurdert tilgjengelig informasjon før arbeidet på stedet. Likeledes er det en stor fordel for prosessen og resultatet å ferdiggjøre mest mulig av dateringstabellen på stedet

6.4 Fargeundersøkelse

Rapportene fra NIKUs utførte fargeundersøkelser var nyttige som en del av dateringshjelpemidlene. Fargeundersøkelsene har generelt vektlagt de elementene som kan gi mest informasjon om de eldste malinglagene. For dateringskartet ser vi at en grundigere undersøkelse av de nyere elementene på fasadene ville vært et godt hjelpemiddel. En fargeundersøkelse er en altfor omfattende prosess til å gå inn som en del av et dateringsprosjekt. Det er et mål at alle fasadene er fargeundersøkt, men dette bør være egne prosjekter.

6.5 Tilgjengelighet til bygningene

Tilgjengelighet til innsiden av bygningen for å kunne se panelbaksider, der dette er mulig, og innsiden av vinduer gir meget nyttig informasjon. Eierne har vist stor velvillighet overfor NIKU med hensyn til å slippe oss inn i bygningene.

Bygning 9A. Vurdering av nedre deler av fasaden

7 Oppsummering etter prosjektet i 2014

NIKU vurderer resultatet av prosjektet som interessant og informativt, og mener fortsatt at dette er et viktig prosjekt som bør slutføres.

7.1 Resultat i forhold til mål for prosjektet

Mål for arbeidet i prosjektet i 2014	Oppnådd resultat for prosjektet totalt
Vurdere 5 ²² av de 11 fasadene ²³ i 2014	Fem fasader er vurdert i 2014. Tre fasader er vurdert i 2013, tre er vurdert i 2012
Videreutvikle metode for arbeidet	2014: Metoden er forbedret. Mer av dokumentasjonen ble gjennomgått på forhånd. Det effektiviserte vurdering av fasade-elementene på stedet. Det er en stor fordel både å ha undersøkt arkivalia og annen dokumentasjon før feltarbeidet og å ferdiggjøre mest mulig av arbeidet på stedet. Det er dessuten en fordel å være på stedet i en lengre periode for å kunne hente nødvendig informasjon fra de som arbeider med Bryggen, mens NIKU er på stedet.

²² Opprinnelig skulle tre fasader vurderes i 2014.

²³ 12 fasader med Hanseatisk museum

8 Videre arbeid

8.1 Forslag til tiltak i for bedret dokumentasjon av endringer

Det er vanskelig å finne dokumentasjon for de endringene som er utført. Det ville være ønskelig at nærmeste kulturminneforvaltningsmyndighet for Bryggen sørget for tiltak som bedret dokumentasjonen av endringer på Bryggen. Det ville være en stor fordel om eierne av bygningene måtte dokumentere endringer som gjøres med bygningen og sørge for at informasjonen er tilgjengelig. Denne informasjonen bør finnes i den enkelte bygning og følge denne ved eierskiftet. En dublett bør finnes i et sentralt arkiv.

Det ville dessuten være ønskelig at forvaltningsmyndigheten ba den enkelte eier lage en enkel oversikt over utskiftninger, reparasjoner og endringer de siste 30 år, - eller lenger tilbake der det er mulig. Oversikten kan være basert på arbeidsbeskrivelser, regninger eller eierens hukommelse.²⁴

Det bør også vurderes å opprette et materialarkiv for alle bygningene på Bryggen. Her kan eksempler på utskiftet materiale arkiveres.

8.2 Forslag til tiltak for videre arbeid med dateringskartet

8.2.1 Datering av elementer på vestfasaden på Hanseatisk Museum

Finnegården er, ifølge kart som viser verdenskulturminnet Bryggen en del av dette. NIKU mener derfor at det vil være naturlig at Finnegården inkluderes i dateringskartet for verdenskulturminnets vestfasader.

²⁴ UNESCO, *State of Conservation (SOC)*, 1994. Bryggens SOC oppsummeres slik: "The resulting reports emphasized the need: i) to integrate the cultural heritage dimension in the planning process and local decision-making; ii) to strengthen the division of responsibilities between central and local governments and private owners; iii) for systematic monitoring as a part of the day-to-day management of the sites, with regular inspections and a coherent maintenance strategy. **All treatments and changes to the monuments should be carefully documented and systematically stored**". <http://whc.unesco.org/en/soc/3125/>
«Det er utarbeidd ei ordning med rapportering og evaluering av objekta på lista. Bryggen i Bergen vart evaluert fyrste gong i 1994 og andre gong i 2000 av ei ekspertgruppe frå ICOMOS». S.25.
<http://www.hordaland.no/upload/Kultur/Dokumenter/del1%5B1%5D.pdf>

8.2.2 Tilrettelegging for bruk av dateringskartet

Dateringskartet er ment som et verktøy for forvaltning på alle nivåer. I samarbeid med Riksantikvaren må verktøyets utforming og bruksmuligheter besluttes. Det bør vurderes om andre eventuelle fremtidige brukere skal trekkes inn i dette arbeidet.

For å tilrettelegge dateringskartet som et digitalt verktøy for flere brukere er det nødvendig å bearbeide og forbedre tegningsmaterialet for fasadedateringskartet utover det helt nødvendige som er gjort i dette prosjektet.

9 Litteratur og kilder

- Arkivalia i Stiftelsen Bryggens arkiv
- Arkivalia i Riksantikvarens arkiv
- Olstad, T.M., 2010. Bryggen i Bergen. Nordre Holmedalsgården. Bygning 8a. Fargeundersøkelse på vestfasaden. NIKU Oppdragsrapport nr. 19/2010. Upublisert rapport til Riksantikvaren
- Olstad, T.M. & Wedvik, B. 2005. B f 248 Bryggen i Bergen. Bygning IXA Holmedalsgården. Fargeundersøkelse av syd- og nord-fasaden. NIKU rapport: Kunst og inventar 48/2005. Upublisert rapport til Riksantikvaren
- Wedvik, B. 2006. B f 248 Bryggen i Bergen. Bygning IA, Nordre Bredsgården. Fargeundersøkelse av vest- og sør-fasaden. NIKU rapport: Kunst og inventar nr. 43/2006. Upublisert rapport til Riksantikvaren
- Stiftelsen Bryggens vedlikeholds-bøker
- Privat postkortsamling og fotografier tilgjengelig på nettet

Nettsteder:

http://no.wikipedia.org/wiki/Bybranner_i_Bergen

<http://whc.unesco.org/en/list/59>

<http://www.norgesverdensarv.no/>

<http://www.hordaland.no/Hordaland-fylkeskommune/Snarvegar/Snarvegar-Prosjekt-Bryggen/Forvaltningsplan---Prosjekt-Bryggen/>

Muntlig informasjon fra Elin Thorsnes Arkitektkontor AS, Bergen

10 Vedlegg

10.1 Oversikt over vedlegg

Vedlegg 1. Bygning BA. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

Vedlegg 2. Bygning 1A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

Vedlegg 3. Bygning 3 A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

Vedlegg 4. Bygning 8 A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

Vedlegg 5. Bygning 9 A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

Vedlegg 6. Bygning BA, 1A, 3A, 8A og 9A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

Vedlegg 7. Bygning BA. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Vedlegg 8. Bygning 1A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Vedlegg 9. Bygning 3 A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Vedlegg 10. Bygning 8 A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Vedlegg 11. Bygning 9 A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Vedlegg 12. Bygning BA. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge.

Vedlegg 13. Bygning 1 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge

Vedlegg 14. Bygning 3 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge

Vedlegg 15. Bygning 8 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge

Vedlegg 16. Bygning 9 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge

Vedlegg 17. Bygningene undersøkt i 2014 vist samlet

10.2 Vedlegg 1

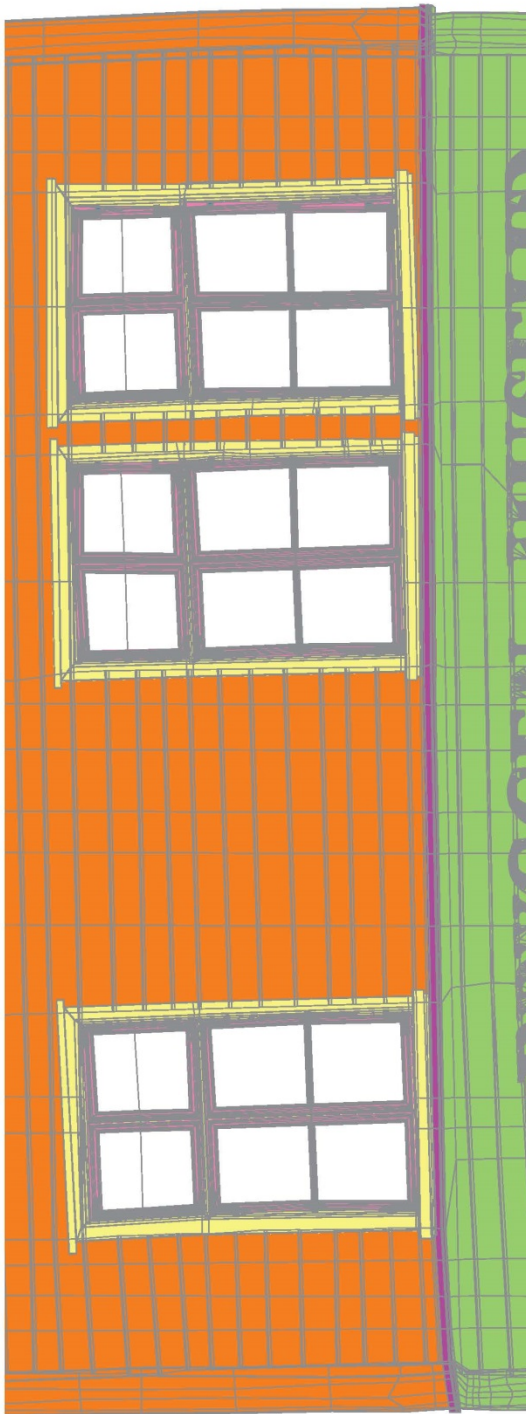
Vedlegg 1. Bygning BA. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

tegnforklaring > tidsperioder

Feltarbeid - Resultat

Tegningene viser de forskjellige farger som ble brukt for å beskrive forskjellige perioder på hver fasade.

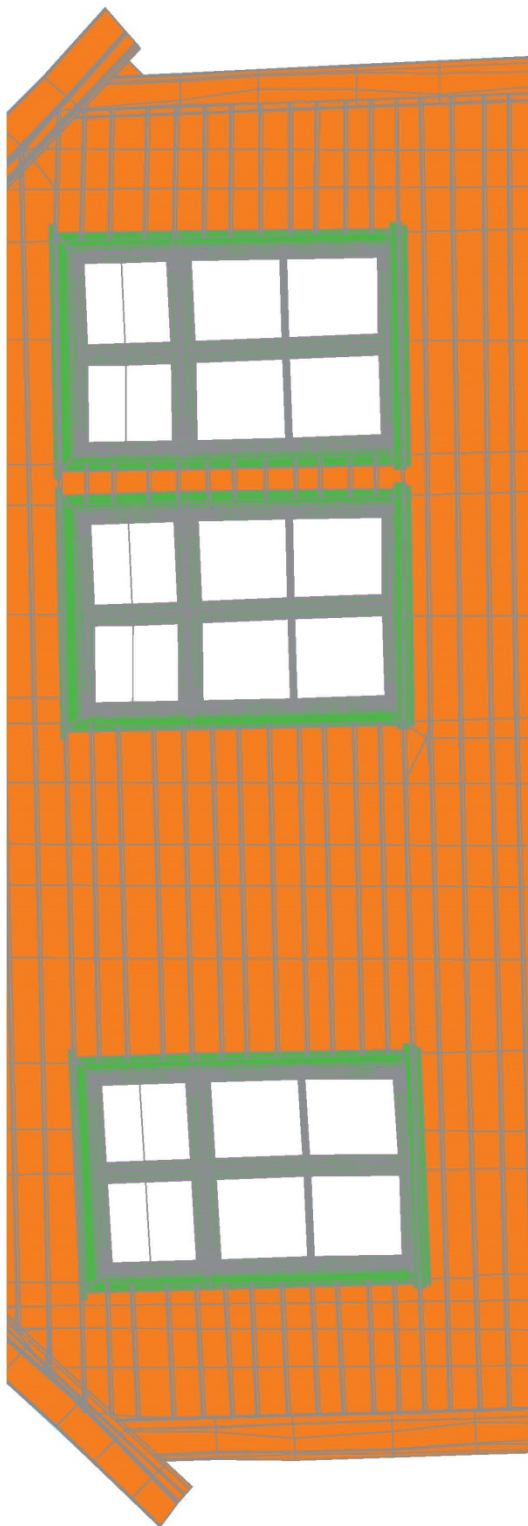

Vedlegg 1 / september 2014
/ vinduer 2. etasje

Bryggen i Bergen, fasade Ba

Flavio Carniel, sivilarkitekt
Tone Marie Olstad, malerikonservator/forsker

NIKU

tegnforklaring > tidsperioder

Feltarbeid - Resultat

Tegningene viser de forskjellige farger som ble brukt for å beskrive forskjellige perioder på hver fasade.

Vedlegg 1 / september 2014
/ vinduer 3. etasje

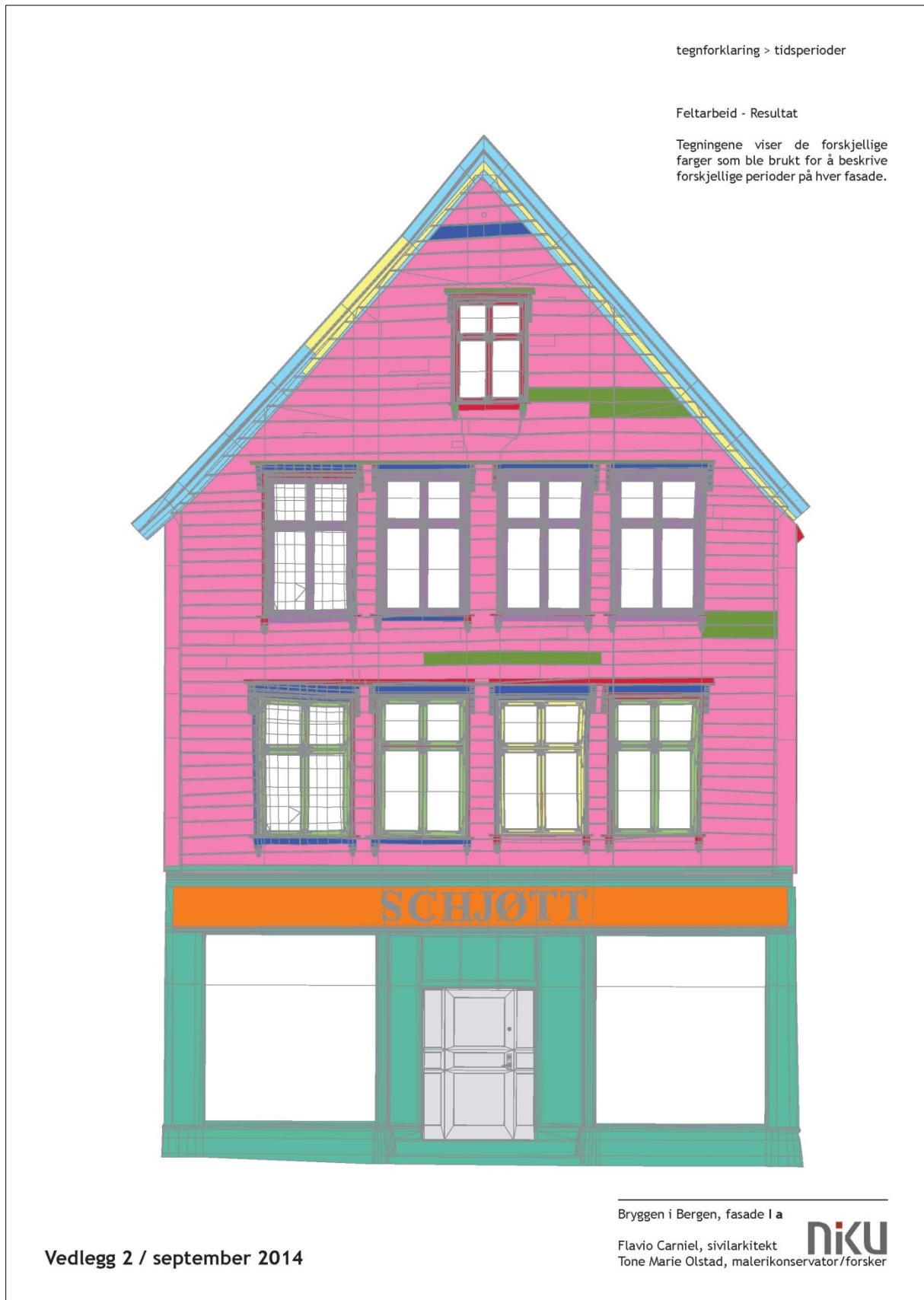
Bryggen i Bergen, fasade Ba

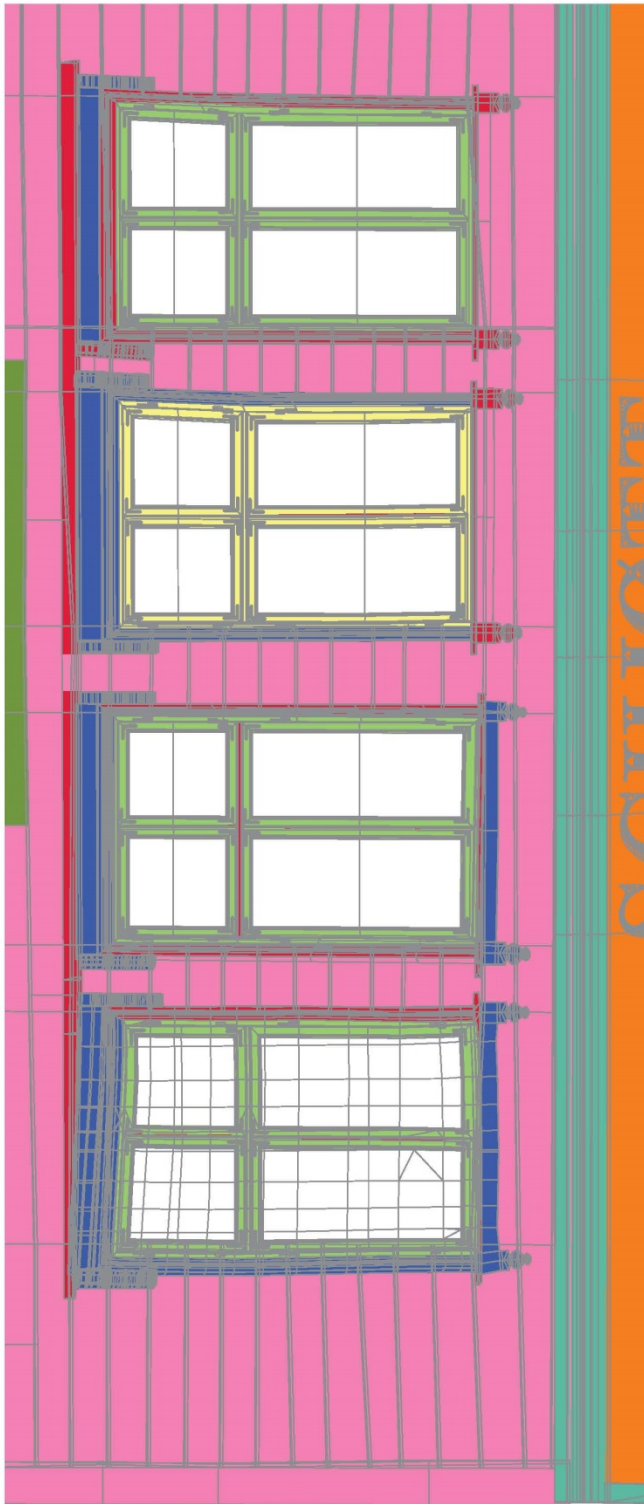
Flavio Carniel, sivilarkitekt
Tone Marie Olstad, malerikonservator/forsker

NIKU

10.3 Vedlegg 2

Vedlegg 2. Bygning 1A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

tegnforklaring > tidsperioder

Feltarbeid - Resultat

Tegningene viser de forskjellige farger som ble brukt for å beskrive forskjellige perioder på hver fasade.

Vedlegg 2 / september 2014
/ vinduer 2. etasje

Bryggen i Bergen, fasade I a

Flavio Carniel, sivilarkitekt
Tone Marie Olstad, malerikonservator/forsker

NIKU

tegnforklaring > tidsperioder

Feltarbeid - Resultat

Tegningene viser de forskjellige farger som ble brukt for å beskrive forskjellige perioder på hver fasade.

Vedlegg 2 / september 2014
/ vinduer 3. etasje

Bryggen i Bergen, fasade I a

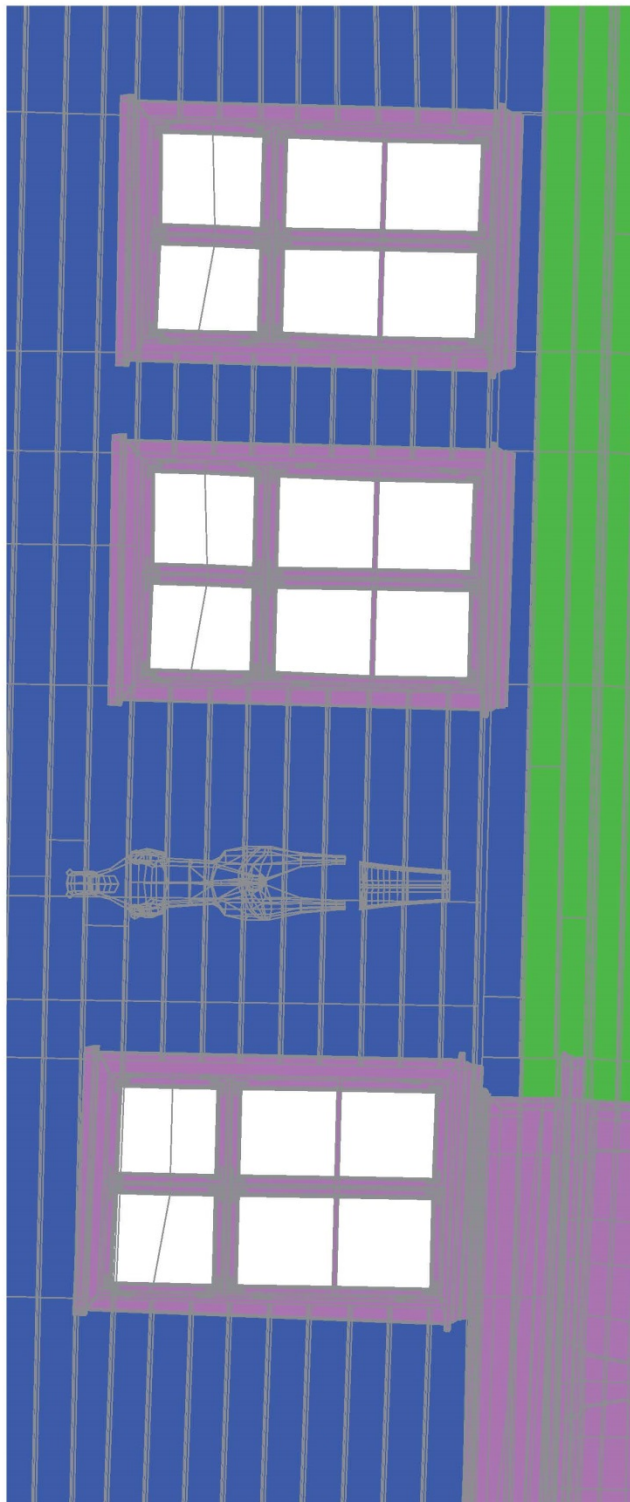
Flavio Carniel, sivilarkitekt
Tone Marie Olstad, malerikonservator/forsker

10.4 Vedlegg 3

Vedlegg 3. Bygning 3 A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

tegnforklaring > tidsperioder

Feltarbeid - Resultat

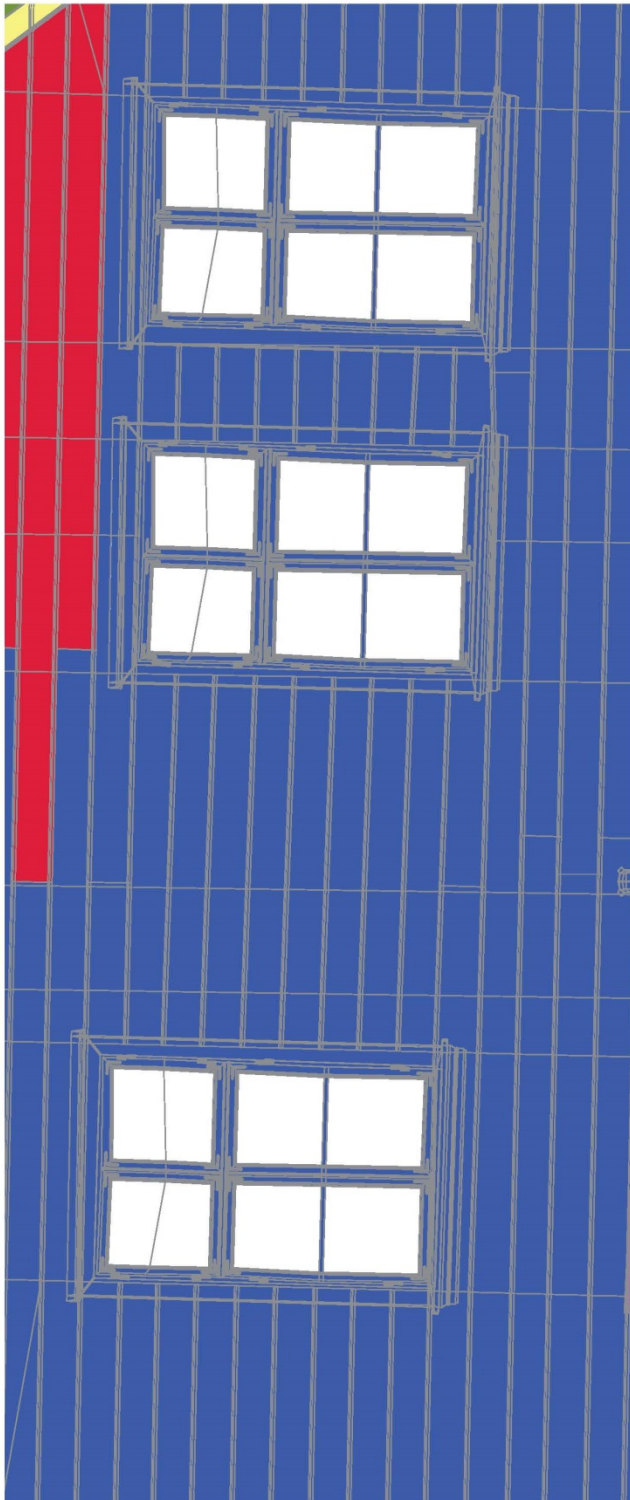
Tegningene viser de forskjellige farger som ble brukt for å beskrive forskjellige perioder på hver fasade.

Vedlegg 3 / september 2014
/ vinduer 2. etasje

Bryggen i Bergen, fasade III a

Flavio Carniel, sivilarkitekt
Tone Marie Olstad, malerikonservator/forsker

NIKU

tegnforklaring > tidsperioder

Feltarbeid - Resultat

Tegningene viser de forskjellige farger som ble brukt for å beskrive forskjellige perioder på hver fasade.

Vedlegg 3 / september 2014
/ vinduer 3. etasje

Bryggen i Bergen, fasade III a

Flavio Carniel, sivilarkitekt
Tone Marie Olstad, malerikonservator/forsker

NIKU

10.5 Vedlegg 4

Vedlegg 4. Bygning 8 A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

10.6 Vedlegg 5

Vedlegg 5. Bygning 9 A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

10.7 Vedlegg 6

Vedlegg 6. Bygning BA, 1A, 3A, 8A og 9A. Elementer fra forskjellige perioder er gitt forskjellig farge.

10.8 Vedlegg 7

Bugården, bygning BA. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Bygningen eies av Stiftelsen Bryggen, Bergen. I tabellene kan Stiftelsen Bryggens vedlikeholdsbok for bygningen være forkortet med SBVB. Stiftelsen Bryggen kan være forkortet SB.

Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Panel fasaden, 2., 3. og 4. etasje	1982		Einar Mørk, SB
Vindskier, kistebord, profilert list mellom panel og kistebord.	Trolig 1982	Elementene er sekundære og ligner i overflate/malinglagtykkelse på panelet.	
Vindu og gerikt i loftsetasje	Antatt 2006 eller 2009	Vinduet er forholdsvis nytt og trolig gjort samtidig med andre reparasjoner på fasaden.	SBVB Mørk, Einar 2006: Bygning Ba. Loggbok for reparasjon av vinduer i 2 etasje.
Vinduer i 3.etasje ²⁵	Trolig fra mellomkrigstiden 1920-1930, reparert 2009	I 2009 skriver Atle Østrem <i>Vinduene har en noe enklere utførelse enn de i etasjen under. Det gjelder sammensetting (sinker), profiler og beslag. Vi kan derfor anta at de er noe yngre, mulig fra tidlig i mellomkrigsåra (1920-1930?)</i> EM 2009: <i>Alle karmene må fornyes. Likeså losholt, post og underrammer. Overrammene er noe bedre. Her kan trolig gjenbrukes 1 eller 2. Alle beslag er galvaniserte og gode og kan tas av og gjenbrukes.</i>	SBVB SBVB Einar Mørk, SB 2009, Referat fra befaring av tilstanden 04.06.09.
Gerikter/vannbrett, til vinduer i 3.etg	2009	I 2009 skriver Atle Østrem: - Utvendig listverk er byttet	Østrem, Atle, 2009: Restaurering av vindu Bugården fasade 3.etg. Tilstandsrapport.

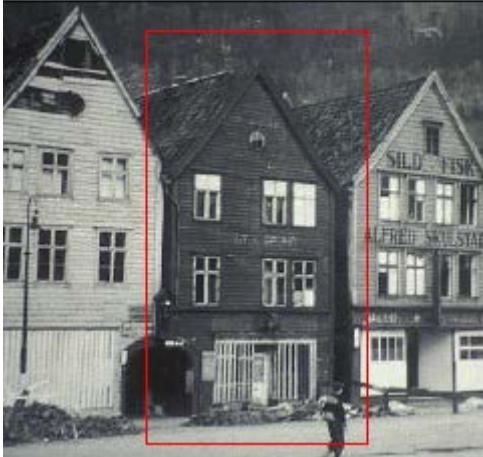

²⁵ Einar Mørk, nov.2014, personlig kommunikasjon: «Trolig mellom foto 1918-1922 og foto 1926-39, skjer det en endret utforming(størrelse) og plassering av vinduene i 3 etasje. (Samme fenomen i 1a og i 2a). 3 etasjene i sjøstuene ble opprinnelig bygget for å huse soverommene og dermed la de inn en lav etasje-høyde her. Denne etasjehøyden har trolig blitt forhøyet ved å heve loftsbejelaget i ettertid slik at det ble hengt opp i nedre del av sperrene. Vinduene i 3 etasje er blitt større – sjekk vinduene på Kiellandstegning (1900) – og overkant er flyttet opp».

Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Vinduer 2.etasje	1944-1960 (Karmene nye i 2006, rammer er reparert)	Mørk, E., SB 2006: «Vinduene er i svært dårlig forfatning. Dvs. de originale karmene er dårlige. Alle rammene er fornyet, trolig av SB, kanskje på 1960-tallet – i hvert fall etter eksplosjonen i 1944. Det er sannsynligvis de originale karmene vi har tatt ut, dvs. karmene fra de originale empire-vinduene (i hht. Koren Wiberg brukt i Bergen mellom ca 1820 og 1880). Beslag er gjenbrukt eller kopiert i 2006	SBVB
Gerikter/vannbrett, vinduer 2.etg	1982	Vurdert til å være samtidig med panelet.	
Vannbrett mellom 1. og 2.etasje	Ingen informasjon		
Første etasje, butikketasje			
Panel	Før brannen i 1955	Panelet i første etasje har flere malinglag enn panelet i de øvre etasjene.	Olstad, T.M. 2010 <i>Bryggen i Bergen, Bugården. Fasadeundersøkelser av fasade vest og nord, 1.etasje.</i> NIKU Oppdragsrapport nr.17/2010
Første etasje dør til butikk og vindu	1970-90	Usikker datering. Ved undersøkelsen av første etasje i 2010 ble dør og vinduer vurdert til å være fra 1980-90	NIKU Rapport (Se over)

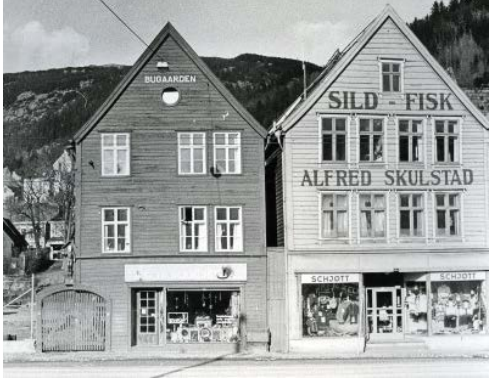
Bugården, bygning BA. Oversikt over endringer i fasaden. Tillegg til dateringstabellen

Historikk	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
<p>1880-1900 Lukket første etasje.</p> <p>Koren Wibergs tegning av fasaden fra 1899 viser at første etasje er lukket slik det har vært for vestfasadene generelt (Koren Wiberg 1899:233).</p>		 <p>UBB-BROS-00718, utsnitt</p>
<p>1918-1922 Lukket første etasje.</p>		 <p>UBB-KK-N-234004</p>
<p>1926-1939 Nærmere 1926²⁶ Lukket første etasje.</p>	<p>Vinduene har samme plassering og tilsynelatende samme utforming som i dag.</p>	 <p>UBB-BS-PKB-00080, utsnitt</p>
<p>1918-1939 Butikk er etablert i første etasje</p> <p>Butikk er etablert mellom 1922 og 1939</p>	<p>Vinduer i 2.etasje ser ut til å være uten endring</p>	 <p>UBB-SO-0920</p>

²⁶ Sammenlignet med andre bilder må dette bildet være nærmere 1926 enn 1939

Historikk	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
<p>Etter 1944²⁷</p> <p>Usikkert om det er endring i butikkfasaden</p>		 <p>UBB-BS-OK-11860/008</p>
<p>1944</p> <p>Butikkvinduer er reparert etter eksplosjonen. Døra står sentralt på veggen. Bildet er tatt etter eksplosjonen i 1944.</p>		 <p>UBBs billedsamling</p>
<p>1955 – 60</p> <p>Fasaden er endret etter 1944 og før 1955-60</p> <p>Nåværende utforming av fasaden har skjedd mellom 1944 og 1955-60.</p>		

²⁷ UBB daterer bildet til 1936-37. Einar Mørk SB daterer det til etter eksplosjonen i 1944. Jon Brønne mener at det ikke er noen biler på bildet som er før 1939.

Historikk	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
<p>Før 1966</p>	<p>Det ser ikke ut til å være sprosset i vinduene</p> 	 <p>Privat postkortsamling</p>
<p>Før 1970²⁸ Butikkskiltet er nytt etter Forrige postkort. Det er gjort reparasjoner på norddelen av fasaden og på omrammingen til gjennomslaget. Dette kan være reparasjoner etter brannen i 1955 da de nordlige bryggene brenner. Postkortet er sendt i 1970</p>	<p>Postkort viser at vinduet i butikketasjen var delt i to i alle fall frem til 1969-70</p>	 <p>Privat postkortsamling</p>
<p>1969</p>	<p>Vinduene er skiftet i 2.og 3.etasje. Det er midtsprosse på de nedre vinduene.</p>	 <p>Photostation SB</p>
<p>1978-81</p>		 <p>Photo station, SB</p>

²⁸ Foto kan, vurdert på datering av andre fasader være fra 1969.

Historikk	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
2008	Nåværende vinduer	 <p>Foto:Elin Thorsnes</p>
2008	Nåværende vinduer i 2.etasje. Beslagene er umalte	 <p>Foto: Elin Thorsnes</p>
2010	<p>Panelet over første etasje, er skiftet etter 1978-81 og før 2010, da NIKU fargeundersøkte bygningen. Det kan se ut som om vinduene i 3. etasje også er skiftet etter 1978-81</p>	 <p>Foto: NIKU</p>
2014	Bygningen er under rehabilitering	 <p>Foto: NIKU</p>

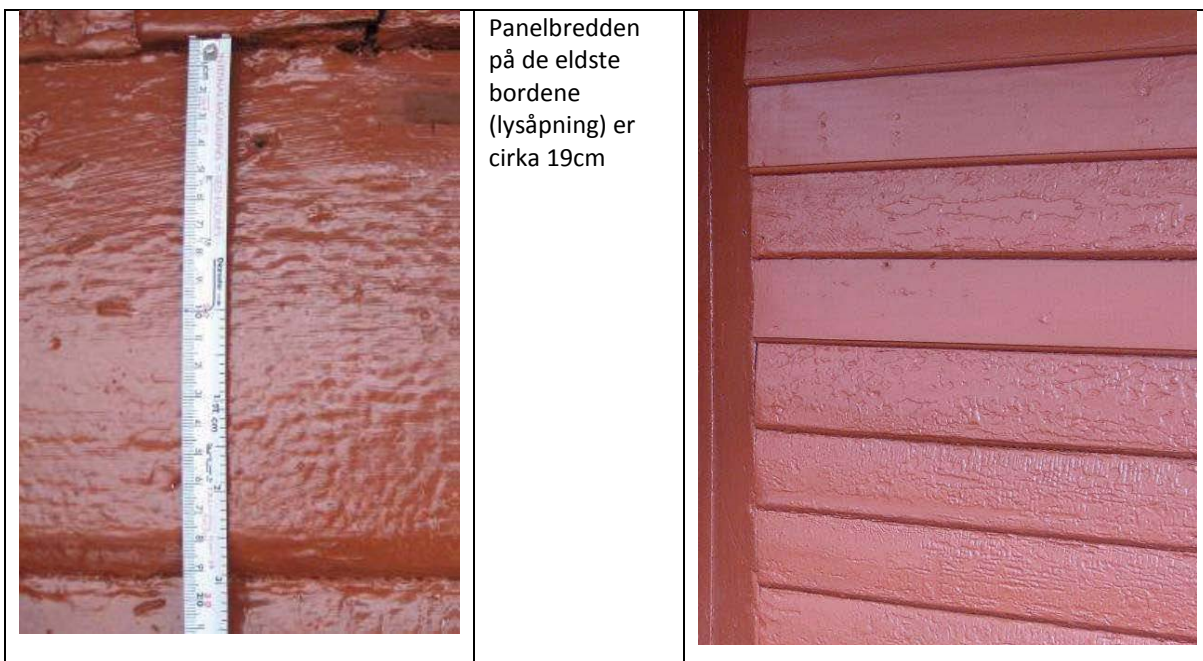
Bugården, bygning BA. Panel. Tillegg til dateringstabellen

Informasjonen er i hovedsak hentet fra: NIKU Oppdragsrapport nr. 170/2010.²⁹

Bugården 2010

Det er funnet flere fargelag på panelet i første etasje enn i 2. etasje, noe som bekrefter at panelet over vannbrettet som skiller de to etasjene er nyere. Panelet på 2. og 3. etasje er av forskjellig type. Panelet i første etasje er uten profil, mens panelet i de øvrige etasjene er profilert. Panelet er vurdert til å være fra før brannen i 1955.

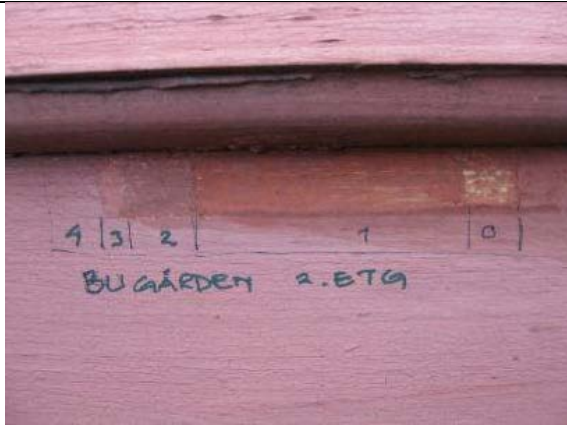

Panelbredden på de eldste bordene (lysåpning) er cirka 19cm

Gjennomslag, Bygningens nordvegg, vestre del. De eldre delene av det liggende panelet på nordveggenes første etasje er det eldste på bygningen og er sannsynligvis modell for panelet på vestfasaden, over 1. etasje. Dette kan være panel fra tidlig 1800-tall.

²⁹ Olstad, T.M. 2010. Bryggen i Bergen. Bugården. Fargeundersøkelser av fasade vest og nord, 1. etasje. NIKU Oppdragsrapport nr. 170/2010.

Panelet i 2. etasje er profilert.
Synlig bredde på panelet i
første etasje er ca 14 cm.
Bordene er jevnbrede.
Panelet er datert til 1982

Panel 3. etasje. 2014.

10.9 Vedlegg 8

Bredsgården, bygning 1A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Bygningen eies av Vikens Vevstove A/S, Bergen. I tabellene kan Stiftelsen Bryggens vedlikeholdsbok for bygningen være forkortet med SBVB. Stiftelsen Bryggen kan være forkortet SB.

Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Panel fasaden, 2., 3. og 4. etasje	1800-1850. ³⁰	Wedvik skriver: «Fasaden har et så godt som komplett empirepanel, med unntak av to korte bordstumper, som er en kopi av panelet. Disse er satt inn etter siste oppmaling (før 2006)». Bredden (lysmål) varierer mellom 26,5 og 16,5 cm- Bordene har en «slapp» kvartstaffprofil i nedre kant. Tykkelse: 2,5 – 3 cm.	Vurdering på bygningen og Wedvik, B. <i>B f 248 Bryggen i Bergen</i> <i>Bygning IA nordre Bredsgården</i> <i>Fargeundersøkelse av vest- og sør-fasaden</i> NIKU rapport, Kunst og inventar nr 43/2006
Reparasjoner i panel	Sannsynligvis 1993	Reparasjoner i panelet er vurdert til å være gjort da vinduene ble reparert. Øverste reparasjon på panelet (blåmerket på vedlegg 2)kan være nyere.	
Vindskier, kistebord, profilert list mellom panel og kistebord.	Antatt datering 1800-1850. Panelet er kommet før de nåværende vindusåpninger	De nedre, innerste av vindskiene er vurdert til å være samtidig med empire-panelet. Deler av vindskier, kistebord og profilert liste mellom vegg og undertak er 1800-1850. Andre deler er erstattet med kopi, trolig da asbestsanering ble utført tidlig på 2000-tallet.	Sammenligning av historiske bilder; UBB/SB

³⁰ Koren Wiberg daterer ifølge sivilarkitekt Einar Mørk, Bryggen, empiren i Bergen til 1820-1890. Vi har begrenset perioden til 1820-1850 etter diskusjon med sivilarkitekt Elin Thorsnes, Bergen.

Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Vindu loftsetasje	1993 ³¹	Vinduet er antatt erstattet med et kopivindu i 1993. Vinduet er nytt og har Søren Wiese-beslag ³² som av arkitekt Elin Torsnes, Bergen er datert til 1990-åra.	Rapport fra arkitekt Jan Lohne datert 25.11.93 inkluderer ikke vinduet, men alle elementer er som de som er beskrevet i rapporten til J.L., SB.
Vannbrett over vindu loftsetasje	Vurdert til å være fra 1950-tallet, samtidig som vinduene i 2.etg.	Sannsynligvis samtidig som vinduene	Se over
Knekker som bærer vannbrett over vindu loftsetasje	Vurdert til å tilhøre første sveitserfasade på vinduene. 1913-1925		Se foto i Riksantikvaren arkiv henvist til av Wedvik i :B f 248 Bryggen i Bergen Bygning IA nordre Bredsgården Fargeundersøkelse av vest- og sør-fasaden NIKU rapport, Kunst og inventar nr 43/2006 ³³
Vannbrett under vindu loftsetasje	1993		Rapport fra arkitekt Jan Lohne datert 25.11.93 inkluderer ikke vinduet, men alle elementer er som de som er beskrevet i rapporten til J.L.
Knekker under vannbrett under vindu i loftsetasje	Vurdert til å være fra 1950-tallet, samtidig som vinduene i 2.etg.		
Horisontalt liggende bord mellom knekker under vinduet i loftsetasjen	1993	Som vinduet	Rapport fra arkitekt Jan Lohne datert 25.11.93 inkluderer ikke vinduet, men alle elementer er som de som er beskrevet i rapporten til J.L., SB
Gerikter rundt vinduet	1993		Se over
Vinduer 3.etg.	Vurdert til å være kopivinduer fra 1950-tallet		
Vannbrett over vindu 3.etg.	Vurdert til å være fra 1950-tallet	Sannsynligvis samtidig som vinduene	

³¹ Vinduet kan tilhøre en reparasjon etter 1993, men mest sannsynlig er det gjort i sammenheng med arbeidet i 1993 og ikke dokumentert.

³² Se: http://www.moloas.com/Produkter/Beslag/MOLO_AS_beslagsfabrikk/

³³ Det har ikke vært mulig å få tak i dette bildet.

Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Knecker som bærer vannbrett over vindu 3.etg.	1913-1925 1993	Følgende knecker er vurdert til å være de opprinnelige sveitserstil-knektene: Vindu 3a:Knekt nord Vindu 3b:Knekt syd Vindu 3c:Knekt syd Vindu 3d:knekt syd De øvrige er kopier fra 1993 Se markering på tegning fra J. Lohne, 1993.	Rapport fra arkitekt Jan Lohne datert 25.11.93,SB
Vannbrett under vindu 3.etg.	1993?		Rapport fra arkitekt Jan Lohne datert 25.11.93,SB.
Knecker under vannbrett under vindu i 3.etg.	1913-1925 1993	Følgende knecker er vurdert til å være de opprinnelige sveitserstil-knektene: Vindu 3a: Begge Vindu 3b: Ingen Vindu 3c: Ingen Vindu 3d: Ingen De øvrige er kopier fra 1993.	Se markering på tegning fra arkitekt Jan Lohne 1993, SB.
Horisontalt liggende bord mellom knecker under vinduet i 3.etg.	Vurdert til å være fra 1950-tallet	Vurdert på type vindu og beslag	Rapport fra arkitekt Jan Lohne datert 25.11.93,SB.
Gerikter rundt vinduet	1993	Vurdert på utseende og antall malinglag. Geriktene er ikke nevnt i J. Lohnes rapport. De kan være skiftet i 1993, når dette årstallet er satt som datering, eller etter 1993.	
Gerikter og vannbrett 3.etg.	1913-1925	Sannsynligvis samtidig som vinduene, enkelte er skiftet, sannsynligvis i 1993	Fotografier UBB/SB
Vinduer 2.etg.	1913-1925	Nedre del av vinduene har ikke midtpost. Vindu 2c skiller seg fra de tre andre. Det kan være reparert kort tid etter det er satt inn. Det er ikke funnet noen elementer på vinduet, eller noe dokumentasjon som tyder på at det er satt inn senere enn 2a, c og d. Det må være tilfeldig at dette vinduet har en litt annen profil på losholten, og andre beslag ute og inne.	Fotografier UBB/Privat postkortarkiv/ NIKU Rapport 43/2006 (Wedvik)
Gerikter og vannbrett 2.etg.	1913-1925	Sannsynligvis samtidig som vinduene	Fotografier UBB/SB

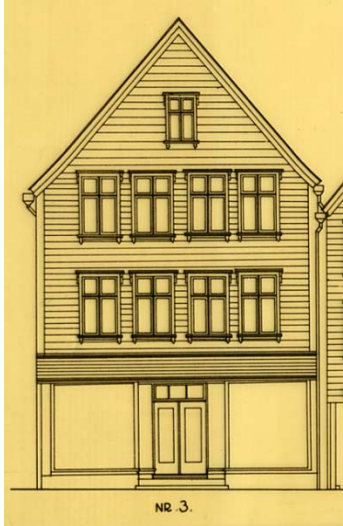
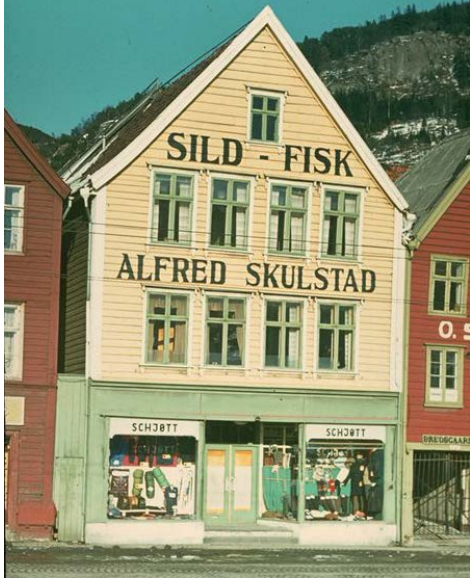
Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Hovedutforming av fasaden, slik den står i dag	1945		Foto/tegning SB
Skiltfelt	1997	Opprinnelig 1945, men reparert i 1997	Historiske foto/UBB/SB
Første etasje dør til butikk	Etter 1970- før 1978	Foto 1978 viser dagens utforming av dør	Foto i Stiftelsen Bryggens arkiv
Trapp	1945	Som vist på oppmålingstegningen fra 1945	SB

Bredsgården, bygning 1A. Oversikt over endringer i fasaden. Tillegg til dateringstabellen

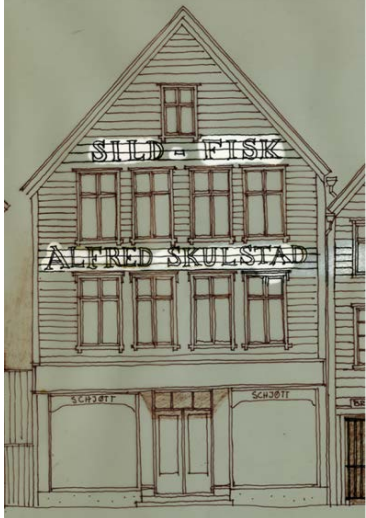
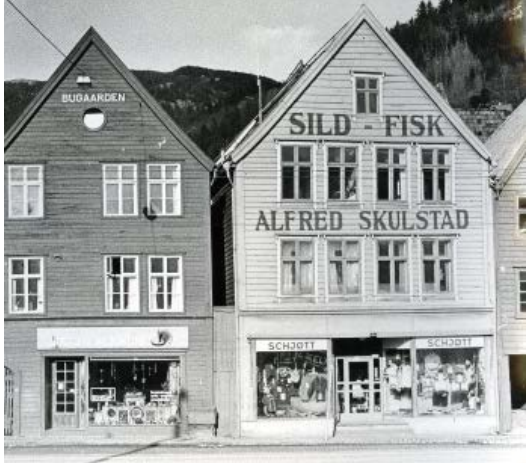
Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
<p>1880-1900 Lukket første etasje</p>	<p>Annen vindusinndeling enn dagens. Annet loftsvindu og dessuten flaggstang-hull</p>	 <p>UBB-BROS-00718, utsnitt</p>
<p>1890-1910 Lukket første etasje</p>	<p>Vinduer som over</p>	 <p>UBB-BROS-00732. Utsnitt</p>
<p>1910</p>	<p>Vinduene i 3.etg er lengre nede på fasaden enn de nåværende vinduene. Panel vist på dette bildet kan være det samme som dagens panel.</p>	 <p>Utsnitt av postkort. Privat postkortsamling Eberhart Oppi 1910</p>

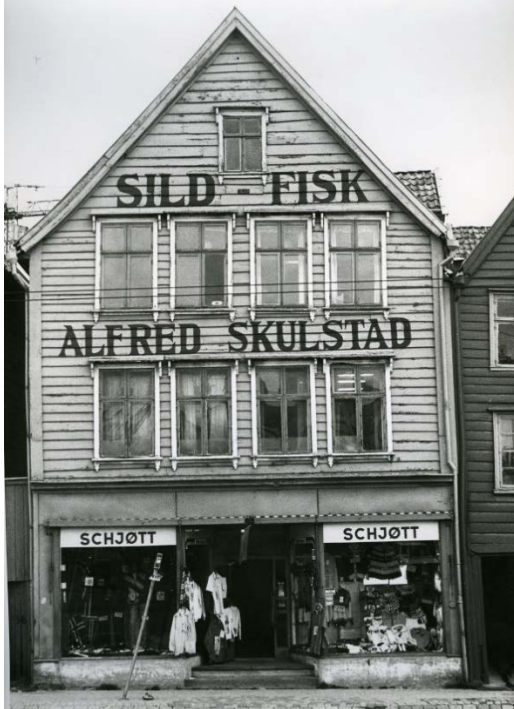

Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
1913	I følge Wedvik (se NIKU rapport 43/2006) er vinduene endret etter 1913.	Fotografi i Riksantikvarens arkiv, merket 1913. RA PL. 13 x 18 x 42. Gave fra Mittet. ³⁴
1900-1914 Lukket første etasje		 <p>UBB billedsamlingen (Erichsen)</p>
1926 – 1939 Første etasje er endret	Vinduene har samme plassering og tilsynelatende samme utforming som i dag.	 <p>UBB-BS-PKB-00080, utsnitt</p>
1944 Etter eksplosjonen.	Samme format på vinduene i 2.3.og loft som i dag. Skader i rammer og glass	 <p>Utsnitt. UBB billedsamlingen</p>

³⁴ Det har ikke vært mulig å få dette bildet fra Riksantikvaren

Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
Etter 1944 ³⁵	Vinduene i første etasje er erstattet med små ruter etter eksplosjonen. Dette må være første fase etter eksplosjonen	 <p>UBB-BS-OK-11860/008, utsnitt (1936-37)</p>
1945 To dører inn til butikken		 <p>Opptegning 1945, Schei. Stiftelsen Bryggens arkiv</p>
1969. Første etasje som over, skriftfelt over butikketasje er tredelt. Samme dører inn til butikken som i 1945		 <p>Photostation SB</p>

³⁵ Datert av Einar Mørk SB. Vinduene i første etasje er erstattet av små ruter etter eksplosjonen

Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/kilder
<p>Postkort poststemplet 1970 Første etasje som over. Skriftfelt over butikketasje er tredelt</p>		 <p>Privat postkortsamling</p>
<p>Cirka 1970</p>		 <p>Skisse, ca 1970. Stiftelsen Bryggens arkiv.</p>
<p>1978 Datert av EM. Første etasje som over, <u>men døren er endret.</u> Skriftfelt over butikketasje er tredelt</p>		 <p>Photo station, SB</p>

Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/kilder
<p>1982-83 Som over</p>		 <p>Photo station, SB</p>
<p>1997</p>		 <p>Photostation SB</p>
<p>1997 Kryssfinerplater påsatt butikkfasaden</p>		 <p>Photostation SB</p>

Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/kilder
2012 Som 1997		 <p>Foto: NIKU 2012</p>
2014	Glass i butikkvinduene er nytt. Store setningskader i butikkfasaden	 <p>Detaljer fra fasaden. Foto: NIKU 2014.</p>

Bredsgården, bygning 1A. Vinduer

Vindu i loft september 2014, vindu 4A		
		
Vindu, 3.etasje		
	<p>Ifølge sivilarkitekt Elin Thorsnes, Bergen, er dette et beslag fra Søren Wiese AS, Fredrikstad fra 1990-årene. Beslaget, og det at vinduet ser helt «nytt» ut, er brukt som argument for at det er et kopivindu fra 1993 eller senere. Til høyre vises beslag inne.</p>	
Vindu 3A		
	<p>Vinduene i tredje etasje er like og vurdert til å være satt inn i 1950-årene. Geriktene rundt vinduene er til dels fornyet. Vi har vurdert dette til å være gjort i 1993 da det ble utført reparasjoner på bygningens fasade og tak. («Alle vindusrammer er ettersett/ reparert»)³⁶</p>	 Vindu i 3.etasje sett fra innsiden

³⁶ Rapport fra arkitekt Jan Lohne datert 25.11.93 i Stiftelsen Bryggens arkiv

Vindu 3C		
	<p>Beslag på vindu 3C. En av rammene er malt. Samme beslag er brukt på alle vinduer i 2.etasje. De er fabrikklagd og festet med stift med linsehode, ikke skruer. Til høyre sees vindu i 2.etasje fra innsiden.</p>	

Vindu 2.etasje

Vindu 2a, 2b og 2d er like, se detaljer for vindu 2d nedenfor. Vindu 2c skiller seg fra de tre andre.

Vindu 2d

Vindu 2c

Profilen på losholten er noe annerledes og belagene er enklere på 2c.

10.10 Vedlegg 9

Enhjørninggården, bygning 3A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Bygningen eies av sameiet Enhjørningen AS. Den leies av Thon-gruppen som også er ansvarlig for vedlikeholdet. I tabellene kan Stiftelsen Bryggens vedlikeholdsbok for bygningen være forkortet med SBVB. Stiftelsen Bryggen kan være forkortet SB.

Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Panel	Etter 1955 – før 1969	Se foto	Foto UBB/SB
Reparasjoner i panelet	Ikke datert	Etter nåværende panel, kan være rett etter 1995	Se brev fra Einar Mørk til Olav Thon gruppen. SB
Vindskier	2000-2003	Asbestsanering ³⁷	Einar Mørk SB
Vindu/luker loft og vindusomramming	Trolig rett etter 1995	Vinduet er en kopi. (Vinduer har første gang trolig kommet mellom 1938 og 1944).	Se brev fra Einar Mørk til Olav Thon gruppen. SB
Klokka i loftsveggen /omramming	1900-1914 Omrammingen er vurdert til å være samtidig som panelet: Etter 1955- før 1969	Klokka sees første gang på foto datert 1900-1914. Klokka ble skadet i 1944, den er trolig reparert da.	Foto UBB/SB
Gerikter og vannbrett vindu loft	Etter 1955- før 1969	Trolig samtidig med panelet. Kun selve ramma er skiftet nylig. En sveitsgerikert er festet inne på loftet.	
Vinduer 3.etg.	Etter 1955 – før 1969	Dateringen av vinduene er meget usikker.	Foto UBB/SB Se vedlegg i rapporten Bygning 3A vinduer
Gerikter og vannbrett 3.etg.	Etter 1955- før 1969	Trolig samtidig med panelet	

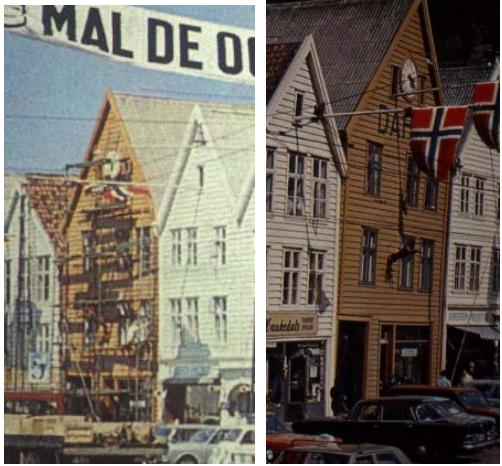
³⁷ Dørmann og Eide, Bergen var entreprenører for dette arbeidet. Bygning 3a har takplater fordi konstruksjonen er svak.

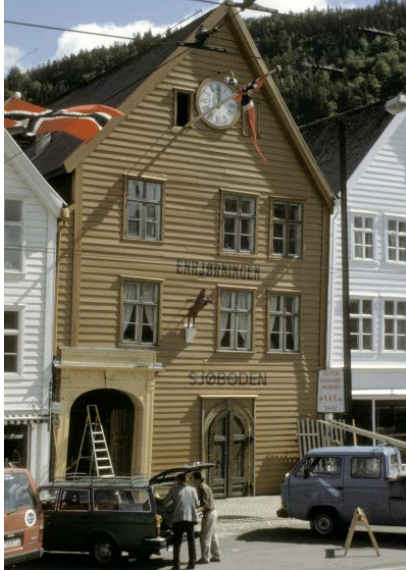
Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Vinduer 2.etg.	Etter 1955-før 1969. Datert til 1985 på grunn av omfattende reparasjoner	Vinduene ser stilmessig ut til å være nyere enn vinduene i 3.etg. Sprossene på de nedre vinduene i 2.etg er kommet mellom 1983 og 1985. Vinduene er sannsynligvis reparert i forbindelse med etablering av restauranten i 2.etasje 1985.	Einar Mørk, SB. Se vedlegg i rapporten Bygning 3A vinduer
Gerikter og vannbrett 2.etg.	Etter 1955- før 1969. Datert til 1985 på grunn av omfattende reparasjoner		Foto UBB/SB
Dekkbord/laftekasser	Etter 1955-før 1969	Se foto	Foto UBB/SB
Panel	1985	Panelet i hele 1 etasje ble fornyet i -85.	Einar Mørk, SB
Portal	1985		Einar Mørk, SB
Dør inn til pub	Cirka 2000	Den originale døren ble funnet på loftet i 1985. Ifølge SB ble den gamle originale døren brukt i de første 10-15 årene etter 1985, Den originale døren ble imidlertid raskt dårligere p.g.a. klima-slitasje. Det ble laget en kopi som står der i dag. Originalen ble deponert på Hanseatisk Museum.	Einar Mørk, SB
Omramming for dør inn til pub	1985		Einar Mørk, SB

Enhjørningsgården, bygning 3A. Oversikt over endringer i fasaden. Tillegg til dateringstabellen

Historikk	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
<p>Udatert, før 1880?</p>	<p>Vinduer i 2.etasje har ikke sprosse i nedre glass.</p>	 <p>Photostation, SB</p>
<p>1890</p> <p>Som over. Mohn er eier. Ingen klokke på fasaden.</p>	<p>Rundt vindu i loftsetasjen. Ingen sprosser på nedre vindu i 2.etasje</p>	 <p>UIB Billedsamlingen/ubb-bros-01123</p>

Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
<p>1900-1914</p> <p>Butikkfasade etablert. Klokken i fasaden er på plass. Dahm er eier.</p>		 <p>UBB billedsamlingen (Erichsen)</p>
<p>1925</p> <p>Mer markert omramming rundt klokka enn i dag</p>	<p>Luker ved siden av uret i loftsetasjen. Tre hengsler på nedre vinduer i 2. og 3. etasje. Ingen sprosse på nedre vindu i 2.etg. Vindu 3 a er plassert noe høyere på fasaden.</p>	 <p>Photostation, SB/ UBB billedsamlingen</p>

Historikk	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
<p>1944 Etter eksplosjonen.</p>	<p>Samme format på vinduene i 2., 3. og loft som i dag. Skader i rammer og glass.</p> <p>Vinduer i loftet er etablert.</p> <p>Ingen sprosse i nedre glass i 2.etasje.</p>	 <p>Utsnitt. UBB billedsamlingen</p>
<p>Etter brannen i 1955</p> <p>Første etasje som i dag, bortsett fra døren</p>	<p>Dette kan være det vinduet som i 2014 er lagret på loftet.</p> <p>Ingen sprosse i nedre glass i 2.etasje.</p>	 <p>UBB-BROS-00699. G. Brosing Utsnitt.</p>
<p>1969</p> <p>Panelet løper under dekkbord nord ved dråpefall. <u>Nytt panel.</u></p> <p>Er klokka fornyet? Kan klokken ha blitt fornyet eksplosjonen? Mest sannsynlig er den reparert.</p>	<p>Ingen sprosse i nedre glass i 2.etasje.</p>	 <p>Reklame for Fleischer/Postkort privat postkortsamling</p>

Historikk	Vinduer	Illustrasjoner/kilder
<p>1983</p>	<p>Ingen sprosse i nedre glass i 2. etasje.</p>	 <p>Photostation, SB</p>
<p>1983</p>	<p>Vinduene har kun to hengsler på nedre vindu. Omramming og vindu ser ut til å være som dagens vindu, bortsett fra sprossen i nedre vindu som fortsatt ikke er kommet på plass. Innervindu er etablert</p>	 <p>Vindu 2a (kilde som over)</p>
<p>1985 Endringen i fasaden i første etasje skjer i 1985</p>	<p>Vinduer i loftet er de samme(?). Det er sprosse i nedre glass i 2. etasje. Vinduene i 2. etasje er skiftet eller reparert</p>	 <p>Photostation, SB, 1985</p>

Historikk	Vinduer	Illustrasjoner/kilder
<p>1985 Under maling av fasaden?</p>		 <p>Photostation, SB, 1985</p>
<p>2014</p>		 <p>Foto: NIKU</p>

Enhjørningsgården, bygning 3A. Vinduer³⁸

Vinduene er plassert i vegg i dag, slik de var i 1969. Formatene er de samme, men vannbrett og undergerikt «trekker» vinduene noe lenger ned på fasaden. Vinduene har et noe annet format i 1925, enn på foto fra 1969. De tre vinduene i tredje etasje er noe forskjellige. Vindu 3A har ikke overfalsrammer, det har de to andre. Ved bruk av foto, vurdering på bygningen og minimal annen dokumentasjon er den noe usikre konklusjonen for datering av vinduene:

- Vinduene i 2.etasje er sannsynligvis samtidig med panelet: etter 1955-før 1969, men omfattende reparasjoner i 1985 da det ble restaurant i 2.etasje gjør at vi daterer vinduene til 1985.
- Vinduene i 3.etasje er sannsynligvis samtidig med panelet: etter 1955-før 1969. Også disse er senere reparert.

2.etasje

	
<p>1925, Photostation, SB/ UBB billedsamlingen Tre hengsler på hvert vindu nede</p>	<p>1969, Photostation, SB Vinduene ser ut til å ha fått et noe annet format</p>
	
<p>I 1983; to hengsler på hvert vindu nede, samme format som i 1969.</p>	<p>Vindu 2B inne, 2014.</p>

³⁸ Datering av vinduene er diskutert med sivilarkitektene Einar Mørk og Elin Thorsnes.

3.etasje.

1925, Photostation, SB/ UBB billedsamlingen

1969, Photostation, SB

Photostation ,SB 1983

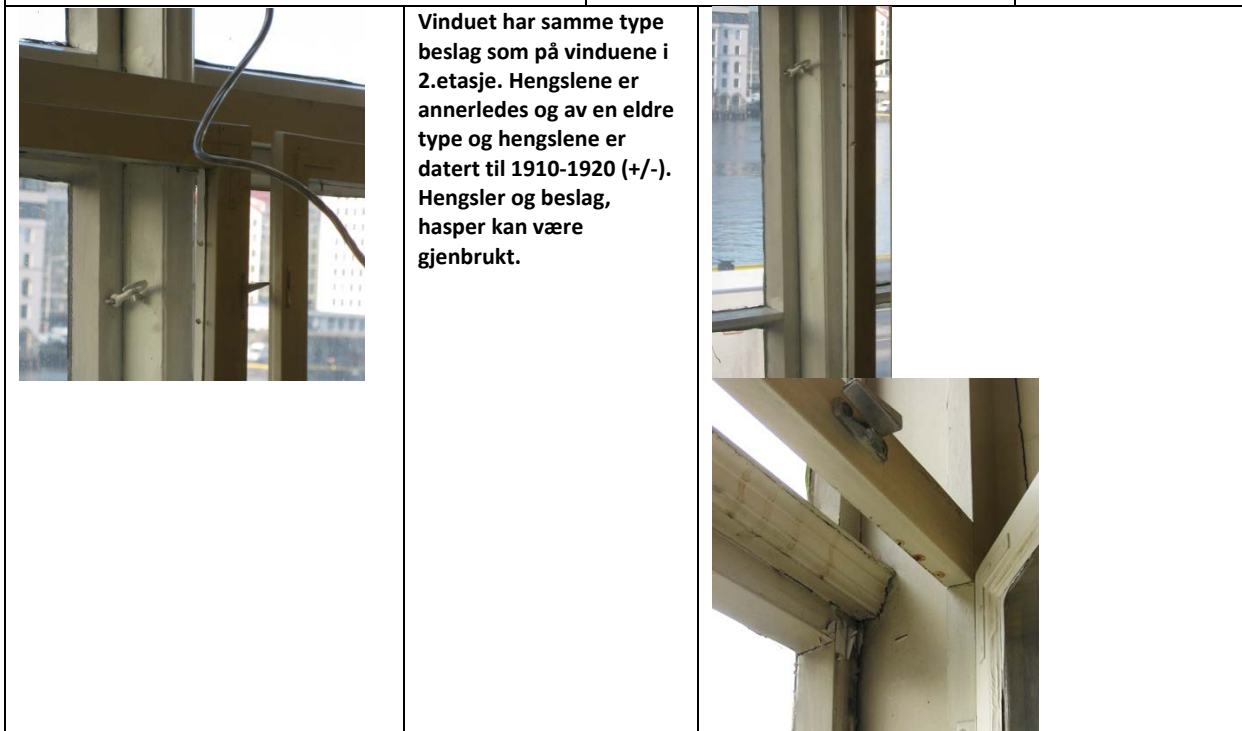
Dagens vinduer er plassert på samme måte som i 1969; litt skjevt på fasaden. Vindu 3a (nord) er litt høyere på fasaden enn de to andre.

Vindu 3A. Rammer uten overfals.

Vindu 3B. Rammer med overfals.

Vindu 3C. Rammer med overfals.

To typer hengsler og ingen beslag. Hengslene er sannsynligvis gjenbruk. Arkitekt Elin Thorsnes tror , slik vi forstod henne, at dette vinduet kan være fra 1970-årene og erstatter et lignende vindu. Midtstolpen har samme profil som vinduet i spiserommet hos Stiftelsen Bryggen.³⁹

³⁹ Einar Mørk, 26. september 2014: «Ad vindu 3c. Dersom det er samme profil på posten som på vinduet i spiserommet til SB, så er det grunn til å tro et vinduet kan være fra cirka 1955 ? Jeg er rimelig sikker på at vinduene i bakfasaden på 1d (spiserommet) ble fornyet etter brannen (i 1955), pga skader på denne fasaden i brannen. Forvirringen blir total. Vann-nesen på 3B er også "kantet" det tyder på at den kan være en reparasjon. Det med at det kan være Knudsen som har reparert vinduene er bare en løs hypotese».

10.11 Vedlegg 10

Holmedalsgården, bygning 8A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Bygningen eies av Stiftelsen Bryggen). I tabellene kan Stiftelsen Bryggens vedlikeholdsbok for bygningen være forkortet med SBVB. Stiftelsen Bryggen kan være forkortet SB.

Hele fasaden er fornyet i 2013, med unntak av noen få elementer. Før fornyelsen omtales bygningen slik i NIKUs rapport fra 2010: «Det er sannsynlig at Holmedalen 8A er satt opp i tiårene etter brannen i 1702, slik som de fleste av Bryggens bygninger. Informasjon om fasaden mot vest og mot Vågen kan ikke spores lengre tilbake enn til slutten av 1800-tallet. Den nåværende fasaden er vurdert til å ha panel, vinduer og andre detaljer fra perioden etter brannen i 1958. Alle vinduene er fra istandsettingen i 1980. Store deler av panelet i 3.etasje er fra 1998».

Fasaden er ført tilbake til slik den første gang er dokumentert i 1932.⁴⁰

Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Panel, alle etasjer	2013		Einar Mørk SB
Vindskier	1958. Usikkert datert til etter brannen i 1958	Nedre deler mot nord er tidligere	Olstad, T.M. 2010. <i>Bryggen i Bergen. Nordre Holmedalsgården. Bygning 8a. Fargeundersøkelse på vestfasaden</i> NIKU Oppdragsrapport nr. 19/2010
Vindu loftsetasje med gerikter og vannbrett	2013		Einar Mørk SB
Vinduer 3.etg. med gerikter og vannbrett.	2013		Einar Mørk SB
Vinduer 2.etg. med gerikter og vannbrett.	2013		Einar Mørk SB
Vannbrett i hele fasadebredden mellom 1. og 2.etasje	2013		Einar Mørk SB
Hjørnebord/laftekaske, syd, 2. og 3.etasje	1958. Usikkert datert til etter brannen i 1958	Tre fargelag er funnet under det som er vurdert til å være 1980-fargelag.	Olstad, T.M. (som nedenfor)
Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde

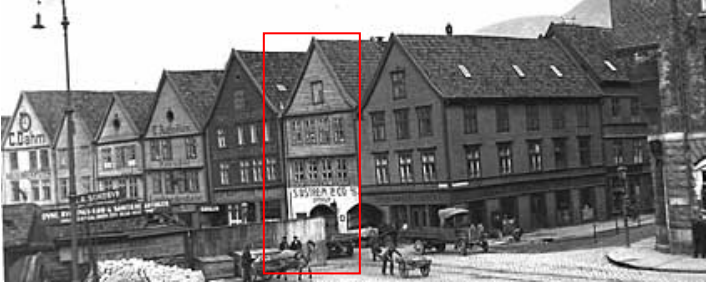

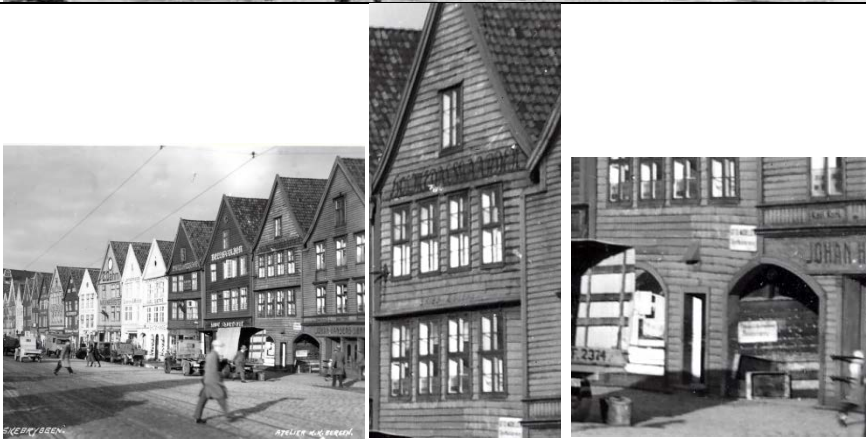

⁴⁰ Foto UBB/SB

Hjørnebord/laftekasse, nord, 3.etasje	Etter 1958	Tre fargelag er funnet under det som er vurdert til å være 1980-fargelag.	Olstad, T.M. 2010. <i>Bryggen i Bergen.</i> <i>Nordre Holmedalsgården.</i> <i>Bygning 8a.</i> <i>Fargeundersøkelse på vestfasaden</i> NIKU Oppdragsrapport nr. 19/2010
Vannbrett mellom 3. og 4.etasje	2013		Einar Mørk SB
Første etasje, butikketasje			
Panel	2013		Einar Mørk SB
Vindu med omramming	2013		Einar Mørk SB
Dør	Cirka 1970	Stående panel på nedre del kan være satt på i 2013	Einar Mørk SB
Dørgerikt	2013		Einar Mørk, SB
Portomramming, buet del	Etter 1958. Før 2013	Elementet ble ikke datert i fargeundersøkelsen i 2010. Antall fargelag tyder på at det tidligst kan være fra midten av 1900-tallet.	Einar Mørk SB. Olstad, T.M. 2010. <i>Bryggen i Bergen.</i> <i>Nordre Holmedalsgården.</i> <i>Bygning 8a.</i> <i>Fargeundersøkelse på vestfasaden</i> NIKU Oppdragsrapport nr. 19/2010
Portomramming, vertikal del	2013		Einar Mørk SB
Hjørnebord mot nord	2013		Einar Mørk SB
Hjørnebord mot syd, over passasje	2013		Einar Mørk SB

Holmedalsgården, bygning 8A. Oversikt over endringer i fasaden. Tillegg til dateringstabellen

Historikk	Illustrasjoner
<p>Foto datert 1898</p> <p>Arkiv-materiale: Stiftelsen Bryggen</p>	
<p>1899</p> <p>Koren Wiberg, C. 1899. Det tyske kontor i Bergen,</p>	 <p>Bygningen hadde i denne perioden liggende, profilert panel med markerte skjøter i bordene.⁴¹ I 2. og 3.etasje var det krysspostvinduer med 2 ruter i hver ramme og forholdsvis smale gerikter. Det var sammenhengende vannbrett over vinduene i begge etasjer. Loftsetasjen hadde to-ramsvindu med 3 ruter i hver ramme. På gatenivå er fasaden lukket; kun en enkel dør inn i bygningen.</p>
<p>Ca 1900.</p> <p>Fronten er målt opp av arkitekt Kielland ca 1900.</p> <p>Fotografi fra samme periode som over</p> <p>Arkiv-materiale: Stiftelsen Bryggen</p>	

⁴¹ Einar Mørk, SB, nov.2014: «Panelet på frontfasaden hadde påviselig en uthøvlet kvartstaff i nedkant, vi har et foto fra slutten av 1900-tallet som viser dette + 1 stk. gammelt panelbord fra over vinduene i 2 etasje ved hjørnekjølen».

Historikk	Illustrasjoner
<p>1920</p> <p>Det er endringer i første etasje: en rundbuet åpning og et vindu til venstre for denne. Første etasje er malt lys.</p>	 <p>UBB. Billed- samlingen.UBB BS OK 11855</p>
<p>1922-24⁴²</p>	
<p>1932⁴³</p> <p>Det er endringer i første etasje: en rundbuet åpning og en dør til høyre for denne. Det er ikke lenger gjennomgående vannbrett over vinduer i 3.etasje, men panel og vinduer ser ikke ut til å være skiftet.</p>	 <p>Privat postkort-samling</p>
<p>Cirka 1949</p> <p>Fronten er målt opp av arkitekt-studenter under professor E. Gjones ledelse i 1940-årene. Det er sannsynlig at sprossene på vinduene i 3.etg ikke er tegnet.</p>	 <p>Arkiv- materiale-Stiftelsen Bryggen</p>

⁴² Dette må være før 1923 da trikken kom. Det er ingen trikkespor.

⁴³ Tilsvarende foto i <http://www.ub.uib.no/knudsenbilder/> UBB-KK-PK-2534, er datert 01.01.1932 - 31.12.1932. Dette passer med datering av biler og klesdrakt. Bilene er fra 1920-årene, men klesdrakten er mer moderne.

Historikk	Illustrasjoner	
<p>Før 1965 (Postkort sendt 1965)</p> <p>Privat postkort-samling</p>	 <p>Det ser ut som om panel og vinduer er skiftet. Det er usikkert om vinduene er nye, eller om de er reparert etter brannen i 1958. Horisontal sprosse i vinduer i 2.etasje er utelatt. Det er usikkert om vinduet på loftet er skiftet. Ikke lenger gjennomgående vannbrett over vinduer i 3.etasje.</p>	
<p>Sannsynligvis før 1973</p> <p>Privat postkort-samling</p>	 <p>Det er usikkert om vinduene er nye, eller om de er reparert etter brannen i 1958, og horisontal sprosse i vinduer i 2.etasje er utelatt.</p>	
<p>1978</p>		<p>Nye vinduer er satt inn i fasaden.</p>

Historikk	Illustrasjoner	
<p>1998</p> <p>Arkiv-materiale: Stiftelsen Bryggen</p>		 <p>3.etasje. Ny panel i 1998. Vinduene er renskapte. Geriktene er nye</p>
<p>2009</p> <p>Arkiv-materiale: Stiftelsen Bryggen</p>		
<p>2013</p> <p>Fasaden er gjenskapt slik den stod i 1932, se foto tidligere i oversikten</p>	 <p>Foto:NIKU 2014</p>	

10.12 Vedlegg 11

Holmedalsgården, bygning 9A. Dateringstabell. Historikk; tillegg til dateringstabellen

Bygningen eies av Holmedalsgården 1 og 2 (kontaktperson Rickard Hansen). I tabellene kan Stiftelsen Bryggens vedlikeholdsbok for bygningen være forkortet med SBVB. Stiftelsen Bryggen kan være forkortet SB.

I 1986 ble vinduene laget som kopivinduer på hele vestfasaden. Det er sannsynlig at alle nye elementer på fasaden er fra denne samme istandsettelsen. NIKU har gått uti fra at det er slik.

Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Vindskier	1986 og tidlig 1900?		Vurdering på fasaden/arkivalia SB
Vindu loftsetasje med gerikter og vannbrett	1986	Vinduet er et kopivindu av vinduene i 3.etg. mot sør. Dette kopivinduet er litt annerledes enn de øvrige kopivinduene.	Ifølge Einar Mørk, SB ble vinduene mot vest (Vågen) fornyet i 1986.
Vinduer 3.etg. med gerikter og vannbrett.	1986	Vinduene er koblede vinduer, sannsynligvis laget som kopier av de vinduene som stod i veggen. Se foto etter tabellen.	Ifølge Einar Mørk, SB ble vinduene mot vest (Vågen) fornyet i 1986.
Vinduer 2.etg. med gerikter og vannbrett. Geriktene er laget av uhøvlede, men kantede bord. Dette er de eneste uhøvlede elementene på fasaden.	1986	Vinduene er koblede vinduer, sannsynligvis laget som kopier av de vinduene som stod i veggen. Se foto etter tabellen.	Ifølge Einar Mørk, SB ble vinduene mot vest (Vågen) fornyet i 1986.
Dekkbord/hjørnebord over første etasje	1986, mot syd. Dekkbord mot nord er tidligere og udatert		
Vannbrett i hele fasadebredden mellom 1. og 2.etasje	1986	Det er ingen maling på vannbrettet under vinduenes sidegerikter eller under hjørne-/dekkbordene.	Vurdering på fasaden

Område	Datering	Begrunnelse /Kommentar	Kilde
Panel	1970-årene	Bilder datert kort etter 1944 og etter 1944 før 1945 viser at en utforming av førsteetasje som er meget lik dagens har skjedd i perioden mellom disse to bildene. E. Mørk mener at endringen i første etasje henger sammen med reparasjonen etter eksplosjonen i 1944.	E. Mørk, SB mener det nåværende panelet er en kopi fra 1970-årene. Foto UiB
Reparasjoner i panelet	Etter nåværende panel	Reparasjoner er gjort i flere faser- ikke datert	
Vinduer	1983		Ifølge Einar Mørk, SB ble butikkvinduet mot vest (Vågen) skiftet i 1983.
Vindusomramming	1983	Vindusomrammingen er vurdert til å være samtidig som vinduet. Stikkprøver for å se antall farge lag ga ikke noe entydig svar på at noen elementer av omrammingen var eldre eller yngre enn andre. Vi har vurdert alle elementer av vindu og – omramming er samtidig.	Vurdering på fasaden
Vannbrett over vindu	1970	Usikkert om dette er samtidig med panelet eller vinduet	Vurdering på fasaden
Dekkbord/hjørnebord i første etasje	Trolig 1970	Usikker på datering	
Vannbrett mot bakken ⁴⁴	Nyere enn 1970	Usikker datering	
Portomramming	1970-årene.	Samtidig som panelet i første etasje	Vurdering på fasaden

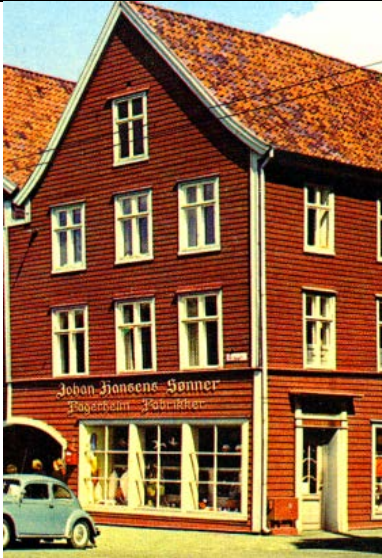

⁴⁴ Øverste steg av trappa er bevart under det sentrale vinduet

Holmedalsgården, bygning 9A. Oversikt over endringer i fasaden. Tillegg til dateringstabellen

Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
1918-19	Vinduer i 3.etasje er sannsynligvis satt inn i bygningen da denne ble «sveitserifisert»	 <p data-bbox="842 862 997 887">UBB-SO-0118</p>
1922-24 Endring i butikketasjen mot vest i forhold til bilder over	Samme utforming som over	 <p data-bbox="842 1294 1141 1317">UBB-KK-N-254/066, utsnitt</p>
1932 Butikketasjen som foregående bilde	Samme utforming som over	 <p data-bbox="842 1935 1029 1960">UBB-KK-PK-2534</p>

Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
<p>1950 De hvite takene er av Einar Mørk, SB vurdert til å være reparasjoner etter eksplosjonen i 1944.</p> <p>Butikkfasaden er ikke endret</p>		 <p>UBB-W-SH-022795</p>
<p>1946-1954 (etter 1950, ref. bildet over)</p> <p><i>Butikkfasaden er endret til en utforming som ligger nær opptil dagens utforming.</i></p> <p>Panel i første etasje må ha kommet mellom forrige bilde og dette.</p>	<p>Det har skjedd en endring med vindusomrammingen i perioden mellom dette bildet og det foregående</p>	 <p>UBB-BS-PKB-00089⁴⁵</p>
<p>1950-60 Endring i vinduene i butikketasjen. Samme firma som på bildet over.</p> <p>Endring i hjørnebord?</p>		 <p>UBB-BROS-00700</p>

⁴⁵ Dette foto har to dateringer i UBB-billedbasen: Etter 1944-før 1945, og 1946-1954

Historikk, bygningens øvre etasjer	Vinduer	Illustrasjoner/Kilder
<p>1973 Som over</p>		 <p>Privat postkortsamling</p>
<p>Cirka 1978</p>	<p>Vinduer i første etasje som over</p>	 <p>Photostation, SB</p>
<p>2005</p>	<p>Vinduene er endret i alle etasjer</p>	 <p>NIKU 2005</p>

Holmedalsgården, bygning 9A. Vinduer

Alle vinduene mot Vågen er kopivinduer fra 1986. Vinduene er antatt å være kopier av de vinduene som stod i fasaden. De er meget like gjenværende vinduer i nord- og syd-fasaden fra tidlig 1900.

Kopivindu

Vindu 3C i 3.etasje sett innefra.

Foto: NIKU

Alle vinduene mot Vågen er like.

Kopibeslag

Detalj fra kopivindu i 3.etasje. Foto: NIKU

Detalj fra kopivindu i 3.etasje. Foto: NIKU

Vindu på loftet. Foto: NIKU

Detalj av koblet vindu på loftet. Foto: NIKU

Vindu i tredje etasje(3A). Foto:NIKU

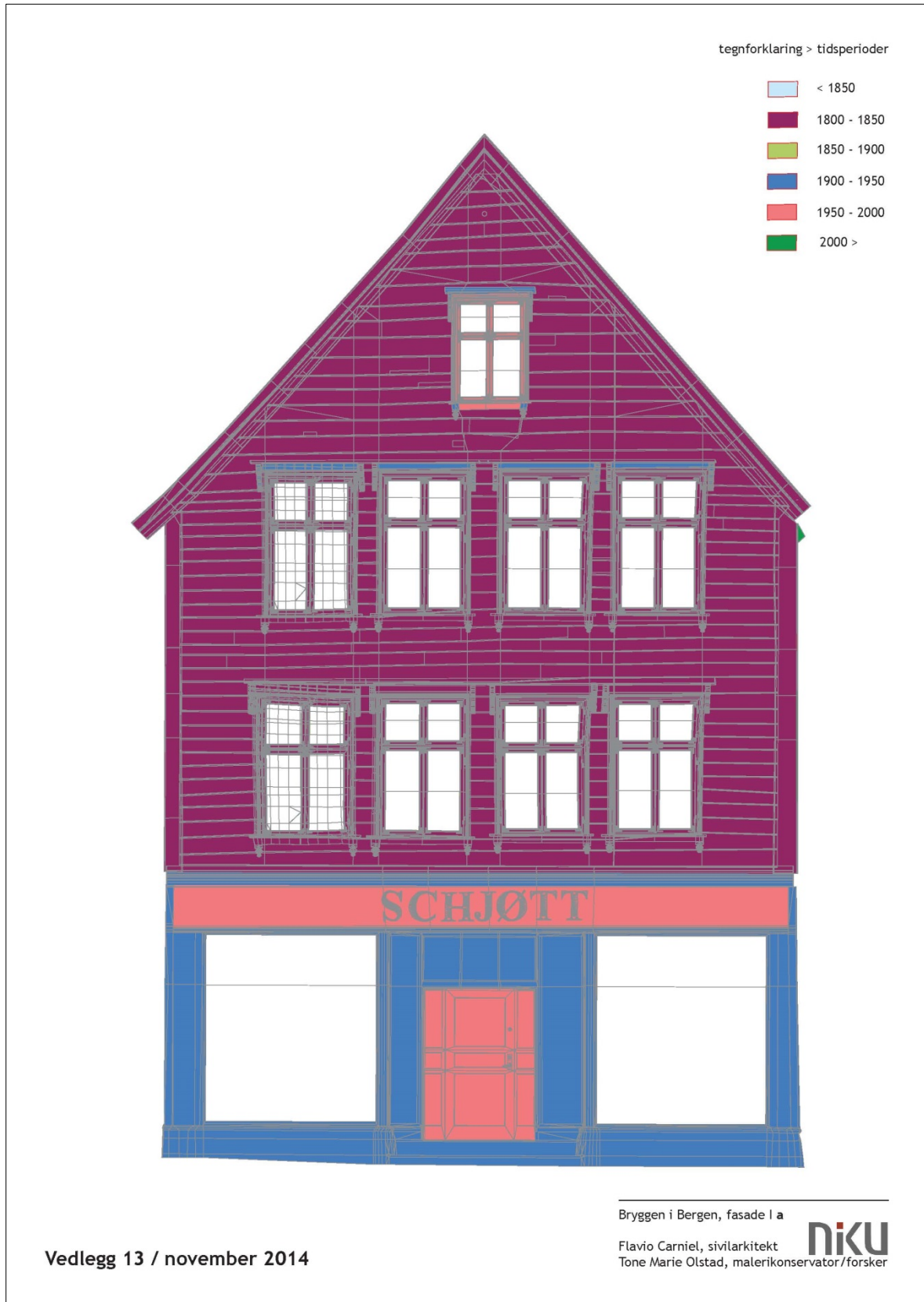
10.13 Vedlegg 12

Vedlegg 12. Bygning BA. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge.

10.14 Vedlegg 13

Vedlegg 13. Bygning 1 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge

10.15 Vedlegg 14

Vedlegg 14. Bygning 3 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge

10.16 Vedlegg 15

Vedlegg 15. Bygning 8 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge

10.17 Vedlegg 16

Vedlegg 16. Bygning 9 A. Elementer fra definerte felles tidsperioder er gitt forskjellig farge

10.18 Vedlegg 17

Vedlegg 17. Bygningene undersøkt i 2014 vist samlet

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 185/2014

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 934 66 230

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 922 89 252

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 25
7013 TRONDHEIM
Telefon: 922 66 779 /
405 50 126

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00